

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет охорони здоров'я, соціальної роботи та психології

Кафедра Школа соціальної роботи ім. В.І. Полтавця

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь - бакалавр

на тему: **«ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ВІДПОВІДАЛЬНОГО
БАТЬКІВСТВА ДЛЯ ЧОЛОВІКІВ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ В УСТАНОВАХ
ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ»**

Виконала: студентка 4-го року навчання,

Спеціальності 231 Соціальна робота

Єршова Марія Андріївна

Керівниця: Романова Н. Ф., канд. пед. наук, доцентка

Рецензент: к. н, ст. викл. Стефанова О.А

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою
_____ Секретар ЕК

Київ – 2024

ЗМІСТ

<i>ВСТУП</i>	4
<i>РОЗДІЛ 1. ВПЛИВ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИН НА БАТЬКІВСТВО ТА РОЛЬ ЧОЛОВІКІВ У ВИХОВАННІ ПІСЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ З УСТАНОВ ВІДБУВАННЯ ПКАРАНЬ</i>	7
1.1 Формування навичок відповідального батьківства серед сімей, які перебувають в складних життєвих обставинах	7
1.2 Особливості перебування чоловіків в установах виконання покарань та вплив умов ізоляції на навички батьківських обов'язків	13
1.3 Роль чоловіків, які перебувають в установах виконання покарань у вихованні дітей після звільнення	18
<i>РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ</i>	23
2.1 Час та місце проведення дослідження	23
2.2 Етапи проведення дослідження	23
2.3 Процедура проведення дослідження	24
2.4 Методи та інструменти дослідження	25
2.5 Характеристика вибірки	26
2.6 Труднощі/обмеження/етичні засади проведення дослідження	27
2.7 Концептуалізація та операціоналізація понять	28
<i>РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НАВИЧОК ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА ДЛЯ ЧОЛОВІКІВ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПКАРАНЬ</i>	29
3.1 Взаємостосунки чоловіків з дітьми до позбавлення/обмеження волі	29

3.2 Ставлення осіб які перебувають в установах виконання покарань до виховання своїх дітей та відповідального батьківства	34
3.3 Основні характеристики навичок відповідального батьківства	42
3.4 Тематика навчання з формування навичок відповідального батьківства під час перебування в установах виконання покарань	Error!
Bookmark not defined.	
<i>ВИСНОВКИ</i>	50
<i>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</i>	52
ДОДАТКИ.....	57

ВСТУП

На нашу думку, недооцінювання ролі батьків цієї соціальної групи у вихованні дітей, може призводити до домашнього насильства, конфліктів, невиконання батьківських обов'язків та втрати потенціалу до розвитку сім'ї в цілому. В умовах війни велика кількість дітей, які перебували в державних інституціях та сімейних формах виховання (діти-сироти, діти позбавлені батьківського піклування) повертаються до своїх родин, тому дуже важливо аби батьки були відповідальними та усвідомлено ставилися до виконання своїх батьківських обов'язків.

Важливо підкреслити актуальність нашого дослідження, через призму того, що аналіз виявив брак відповідних наукових робіт які були б пов'язані з відповідальним батьківством та мали фокус на чоловіків, які відбували або відбувають покарання. Нами виявлено дослідження, які можна означити як дотичні до тематики роботи. Йдеться про можливі методи психологічної корекції батьківської поведінки осіб, які звільняються з місць позбавлення волі. На думку Царькова (2008) такі методика входять до переліку ключових складових процесу ресоціалізації чоловіків («Батьківська поведінка як психологічний чинник ресоціалізації осіб, які звільняються з місць позбавлення волі», 2008). Важливо зазначити, що у даній науковій роботі детально розкриваються тонкощі організації та проведення групової роботи з даною групою осіб, а також основні компоненти та ресурси, які сприяють її успіху.

Деякі дослідники вказують на правові аспекти відповідального батьківства (Дутко, 2024). Зокрема, дається визначення цього поняття як «процес, коли батьки та інші учасники сімейних правовідносин відповідально підходять до виконання своїх обов'язків» щодо виховання своїх дітей («Відповідальне батьківство: правовий аспект», 2024). У державних установах виконання покарань впроваджується корекційна програма «Я – мама, або все – виховання», розроблена центрами пробації для вагітних жінок і матерів з дітьми, які перебувають в установах виконання покарань. На нашу думку, реалізація такої

програми для чоловіків може допомогти зменшити ризик рецидивів, покращити якість життя батьків та їхніх дітей, а також сприяти збереженню сімейних стосунків та соціальній інтеграції.

Розуміння сучасних тенденцій розвитку соціальної сфери вимагає вивчення діяльності громадських організацій та благодійних фондів, які надають допомогу та підтримку особам з нашої досліджуваної групи, особливо в умовах війни. Наприклад, Всеукраїнська громадська організація «Ліга соціальних працівників України» зосереджена на впровадженні проектів у місцевих громадах, спрямованих на підтримку якості життя для людей похилого віку, створення нових територіальних громад, підтримку осіб, постраждалих внаслідок війни, вдосконалення інфраструктури для соціальної підтримки, адаптацію до змін законодавства в сфері соціальної підтримки. Інший відомий благодійний фонд «СОС Дитячі Містечка» з дотичних тем впроваджує програми «Психічне здоров'я та психосоціальна підтримка (МНПСС)» та «Укріплення сім'ї». Тобто питання, які стосуються відповідального батьківства для сімей в складних життєвих обставинах наразі ними не досліджуються.

Однак, нами було виявлено, що така робота проводиться безпосередньо в деяких місцевих громадах. Наприклад, благодійна організація «Дія. Ми», яка працює в Турківській громаді (Львівська обл.) та впроваджує проект «Школа відповідального батьківства: «Батьки в темі» (Facebook Благодійна Організація «Дія.МИ», 2024).

Отже, відповідальне батьківство та розвиток навичок з виховання дітей є надзвичайно важливими для будь-якої сім'ї, особливо для тих сімей, де чоловіки через перебування в установах виконання покарань та певний час не можуть їх виконувати, втрачаючи свій виховний потенціал, що свідчить **про актуальність** теми нашого дослідження.

Мета дослідження: виявлення ставлення чоловіків до виконання батьківських обов'язків, означення характеристик відповідального батьківства та

визначення тематики навчань з їх формування під час перебування в установах виконання покарань.

Завдання дослідження:

- 1 Описати теоретичні та правові аспекти відповідального батьківства для чоловіків.
- 2 Виявити ставлення чоловіків до виконання батьківських обов'язків до позбавлення/обмеження волі.
- 3 Охарактеризувати навички відповідального батьківства у яких мають потребу засуджені чоловіки.
- 4 Розробити тематику навчання з формування необхідних навичок під час перебування в установах виконання покарань.

Досліджувана група - чоловіки, які перебувають в установах виконання покарань.

Предмет дослідження – навички відповідального батьківства для чоловіків, які перебувають в установах виконання покарань

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та додатків. Загалом 63 стор.

РОЗДІЛ 1. ВПЛИВ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИН НА БАТЬКІВСТВО ТА РОЛЬ ЧОЛОВІКІВ У ВИХОВАННІ ПІСЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ З УСТАНОВ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ

1.1 Формування навичок відповідального батьківства серед сімей, які перебувають в складних життєвих обставинах

Кризові соціально-економічні та політичні обставини безпосередньо впливають на функціонування сучасних українських сімей, а також призводять до зростання кількості сімей в СЖО. Сім'ї, які стикаються зі складними життєвими обставинами, як правило, мають причину або сукупність факторів, які призводять до проблем, надто серйозних, щоб сім'я могла впоратися самотійно.

Конфлікти в сім'ях часто є результатом розбіжностей між членами сім'ї. Причиною цього можуть бути різні погляди на виховання дітей, ведення сімейних фінансів та інші аспекти життя. Автори статті «Соціально-психологічний супровід дітей із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах» дають визначення поняттю «неблагополучна сім'я» як «сім'я, у якій порушена структура, розмиті внутрішні межі, знецінюються або ігноруються основні сімейні функції, є явні або приховані дефекти виховання, унаслідок чого порушується психологічний клімат у ній, і з'являються «важкі діти» (Мамчур, 2023) та виділяє критерії міри порушень таких сімей. На думку багатьох дослідників, коли в наслідок різних інтересів виникають розбіжності в бажаннях членів сім'ї, такі сім'ї потрапляють в категорію «конфліктні». Загалом, поняття «кризові» стосуються важливіших сфер життя сім'ї, коли особливо напружено відчувається перетин потреби та інтересу. Якщо сім'я потребує допомоги, щоб вирішити конфлікт конструктивно, її відносять до «проблемних». Поняття «функціонально неспроможна» означає сім'ю, яка не може повноцінно виконувати свої функції. Такий поділ на критерії допомагає звернути увагу на

важливі аспекти сімейних взаємин, вказуючи на їхні причини та можливі наслідки їх порушення.

Сьогодні українські родини стикаються з низкою складних проблем, які впливають на їх стабільність. Тому поглиблене вивчення цих питань стає необхідною передумовою розуміння та вирішення важливих аспектів сімейного життя. Аналіз сімейних проблем дозволить краще зрозуміти вплив особистих факторів на взаємодію в сімейному оточенні, особливо в контексті відповідального батьківства чоловіків. Коли сім'я не в змозі забезпечити своїм членам достатню емоційну чи фізичну безпеку — наприклад, через насильство в сім'ї, нехтування дітьми або відсутність допомоги для задоволення основних потреб — це вважається *порушенням захисної функції сім'ї*. Зміни в складі сім'ї, безробіття, еміграція або інші події, які впливають на стабільність і регулярність сімейного життя і можуть породжувати стрес і тривогу, можуть спричинити *порушення механізму адаптації сім'ї*. Термін «*структурно-функціональна трансформація сім'ї в умовах невизначеності*» описує модифікацію звичайних обов'язків і відповідальності всередині сім'ї. Ці зміни можуть бути спричинені внутрішніми чи зовнішніми причинами, такими як проблеми зі здоров'ям, розлучення чи нестабільні економічні умови.

Посилення впливу зовнішніх елементів, таких як масова культура, технології чи інші суспільні тенденції, які змінюють уявлення людей про сімейні цінності та зв'язки, може бути причиною зменшення *значущості сім'ї в системі життєвих цінностей особистості*. *Порушення батьківських стосунків* може бути наслідком неправильного спілкування, неправильного тлумачення або неналежного виховання, що може негативно вплинути на психологічний розвиток і загальне благополуччя дітей. Коли пара вирішує стати батьками, вони переходять від стадії подружжя до батьківства, що може бути важким для стосунків і потребує адаптації та навчання новим здібностям. *Загострення партнерських протиріч в орієнтації сім'ї* відображає різноманіття поглядів і цінностей щодо ролі чоловіка і жінки в сім'ї та суспільстві, що може позначитися

на сімейних стосунках і сприйнятті рівності. *Дисфункціональний розвиток сім'ї* може бути результатом негативного впливу зовнішніх факторів, таких як насильство, вживання алкоголю чи наркотиків (Мамчур, І. В., 2023).

Дослідження проблем, з якими стикаються сучасні українські родини, дало ряд важливих висновків, які потребують розгляду та вирішення. Ці питання підкреслюють складність сучасного сімейного життя та потребу в кращих методах виховання та збереження сімейних зв'язків. У світлі цих висновків надзвичайно важливо створити та втілити в життя політику та ініціативи, які заохочуватимуть відповідальне батьківство та стабільні сім'ї. Такі дії можуть сприяти ефективній реінтеграції в сімейне життя, побудувати сімейні зв'язки та покращити взаємодію дітей і батьків.

Проведений огляд літератури свідчить про відсутність програми з підготовки чоловіків, які перебувають в установах покарань до батьківських обов'язків. Відповідно є потреба у підготовці навчальної програми. Ми ретельно вивчили ряд джерел, серед них зосередилися на важливості батьків, особливо чоловіків, у вихованні дітей. Враховуючи складні життєві обставини, дуже важливо зрозуміти, як батьки впливають на соціальне здоров'я своїх дітей і як допомогти їм розвинути здорову психологічну основу.

В статті “Формування соціального здоров'я дітей, батьки яких перебувають в складних життєвих обставинах” (Логвиненко, В. М., Грицанюк, В. В., & Костишин, Е. І., 2021), досліджується проблема соціального здоров'я дітей, що виховуються в сім'ях, які перебувають в складних життєвих обставинах.

Теоретичні результати наукової роботи Калініної, Т., Верюгіної, О. О., Роменкової Л. М. “Роль батьківської компетентності у вихованні та соціалізації дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах” (Калініна, Т., Верюгіна, О. О., & Роменкова, Л. М., 2020) показують, що негативне соціальне середовище вдома, в якому виховуються діти, є однією з основних причин їх передчасного залучення до суспільства, особливо для тих, хто живе в складних життєвих обставинах. Стверджується, що батьки повинні брати активну участь у навчанні

своїх дітей, якщо вони хочуть допомогти їм ефективно інтегруватися в умови суспільства.

Результати аналізу психологічних і наукових досліджень в цій статті, свідчать про те, що компетентне батьківство в сучасному світі є необхідним, а для цього необхідно розробити теоретичні та науково-методичні основи. Це допомогло б розв'язати конфлікт, який виникає через високі очікування батьків щодо виховання дитини та, що найважливіше для нас, незнання ними впливу на розвиток особистості дитини. Та важливим підтвердженням актуальності є те, що такі життєві обставини можуть перешкоджати розвитку життєвих навичок і талантів дітей і призвести до формування в них почуття безсилля та незахищеності. Ці обставини можуть також перешкоджати здатності дітей будувати здорові міжособистісні взаємодії та призводити до агресії, конфліктів і відхилень у поведінці.

Отже, існує реальний ризик того, що дитина засвоїть “погані” чи шкідливі звички замість того, щоб засвоїти соціальні норми, цінності та ролі, необхідні для успішної життєдіяльності. Викликає значне занепокоєння щодо доцільності соціалізації та збереження соціального здоров'я маленької людини через вплив на дитину складних умов життя батьків.

У більш сучасних наукових дослідженнях критично розглядаються різноманітні життєві ситуації сімей і те, як вони впливають на взаємодію батьків і дітей. Низка обставин, зокрема війна, епідемія COVID-19, зростання випадків домашнього насильства та загальне зниження добробуту, створили значне суспільне навантаження на український інститут сім'ї. Ці важкі часи ставлять під загрозу добробут родини та негативно впливають на психічне здоров'я дітей. Аналіз взаємодії батьків і дітей у сім'ях, які стикаються зі складними ситуаціями, і пошук рішень для зміцнення цих зв'язків, одночасно сприяючи здоровому розвитку дітей, є важливими напрямками, які потребують уваги.

У статті «Психологічні особливості дитячо-батьківських відносин у сім'ях, що опинились в складних життєвих обставинах» (Мамчур, 2023) досліджується

як складні життєві обставини впливають на взаємодію батьків і дітей, особливо коли йдеться про різні сімейні труднощі, такі як алкогольна залежність батьків, домашнє насильство та інші. На думку цього автора, особливий ризик становлять сім'ї, в яких члени родини залежні від алкоголю чи інших наркотиків. Вказується, що «хімічна залежність призводить до того, що сім'ї часто розпадаються, що, у свою чергу, призводить до того, що їхні діти залишаються соціально ігнорованими та зрештою залишаються бездомними або передаються на виховання в дитячі будинки» (якщо порушуються батьківські права).

Деякі дослідники (Мамчур, 2023) виділяють категорії аномальних батьківсько-дитячих стосунків наступним чином: *гіпопротекція* (відсутність відповідного контролю за життям дитини), *гіперпротекція* (надмірний контроль і опіка, пригнічення відповідальності та самостійності), *потуральна гіперпротекція* (виконання всіх примх дитини, стимулювання лідерства дитини без відповідних зусиль і бажання, тим самим створюючи завищену самооцінку та егоїзм), *емоційне нехтування* (дитина розглядається батьками як особа, яка заважає). Основні висновки статті зосереджені на тому, наскільки важливо розуміти та допомагати сім'ям, що в СЖО, щоб сприяти здоровому розвитку дітей. Автори наголошують на тому, що значні зміни або розпад сім'ї можуть спричинити відхилення у фізичному та психологічному розвитку дитини, тому дуже важливо забезпечити програми підтримки та втручання, які будуть ефективними для цих сімей. Згідно з даними, батьки, які зловживають алкоголем, більш схильні до ризикованої поведінки зі своїми дітьми, наприклад, надаючи їм надмірну або недостатню турботу чи увагу. Це може спричинити низку психологічних та емоційних проблем у дітей.

Тому важливо розуміти, що алкогольна чи інша залежність батьків не лише загрожує їхньому здоров'ю та благополуччю, а й має наслідки для їх дітей. Програми та ініціативи, спрямовані на підтримку сімей з залежністю, мають велике значення для створення безпечного та стабільного середовища для дітей, яке дозволить їм розвиватися індивідуально та соціально без обмежень, які

накладає проблема залежності в родині. Стаття робить вагомий внесок у розуміння психологічних аспектів дитячо-батьківських стосунків у сім'ях, які перебувають у складних життєвих обставинах. Вона наголошує на важливості розробки програм підтримки та втручання для забезпечення здорового розвитку дітей у цих сім'ях.

Стаття “Роль батьківської компетентності у вихованні та соціалізації дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах” (Калініна, Т., Верюгіна, О. О., & Роменкова, Л. М., 2020) зазначає, що дослідження особливостей і розвитку батьківських навичок у сім'ях, які стикаються з складними ситуаціями, все ще є актуальною проблемою. Особливо важливим виділяють питання пошуку шляхів підвищення компетентності цих батьків. Як зазначають, воно набуває важливого значення для функціонування та розвитку суспільства. Тож, ретельне виконання батьківських обов'язків є надзвичайно важливим у сучасному світі, особливо для батьків, чії діти живуть у СЖО. Через життєвий та соціальний досвід, такі батьки потребують розвитку батьківських компетенцій. Аналіз та узагальнення наукових досліджень засвідчують, що сучасна педагогічна та психологічна теорія та практика приділяють недостатньо уваги розвитку батьківської компетентності, особливо в сім'ях зі складними життєвими обставинами.

Вже згадувана нами благодійна організація “Дія. Ми” зі Школою відповідального батьківства «Батьки в темі» (Facebook Благодійна Організація «Дія.МИ», 2024), має за основну мету – надати інформаційну підтримку, навчання, консультації та створити ком'юніті батьків та експертів для обміну досвідом з лікування, виховання та догляду за дітьми до 3-х років. Організатори та фахівці Школи «Батьки в темі» вважають, що надання батькам доступу до цього освітнього ресурсу підвищить їхню впевненість у вихованні дітей і допоможе їм повністю розкрити свій батьківський потенціал. Були запропоновані лекції на такі теми: «Шлях ГВ: підготовка до лактації, успішний старт, прикорм та м'яке відлучення», «Все, що треба знати про здоров'я малюка віком до 3-х років», «Здорове харчування: що, коли і скільки їсти», «Базові потреби дитини та

післяпологова депресія». Ініціативу «Школа відповідального батьківства» підтримали Турківська районна міська та селищна ради, Служба у справах дітей Львівської ОДА, Львівський обласний центр соціальних служб, Благодійна організація «Дія.МІ» (Facebook Благодійна Організація «Дія.МІ», 2024). Якщо даний проєкт буде успішним, то на думку авторів впровадження проєкту, набутий досвід може стати корисним для інших громад в різних регіонах країни.

Проведений аналіз літератури та сайтів громадських організацій та фондів свідчить про актуальність ініціативи навчання батьків навичкам щодо виконання своїх батьківських обов'язків, особливо у сім'ях, які перебувають у складних життєвих обставинах та можуть відноситися до різних груп з проблемами функціонування. Вже є достатньо досвіду щодо тематики необхідних занять та їх змісту, що може стати у нагод для їх поширення у майбутньому.

1.2. Особливості перебування чоловіків в установах виконання покарань та вплив умов ізоляції на навички батьківських обов'язків

Наявність режиму в місці позбавлення волі, зміна сформованого життєвого стереотипу та досвід, пов'язаний із засудженням через позбавлення волі, обмеження потреб - це фактори, що впливають на формування особливостей поведінки позбавлених волі осіб. На психічний стан засудженого значною мірою впливає те, як він сприймає своє покарання у вигляді позбавлення волі (Царькова, 2008). На її думку, «звільнення з в'язниці не завершує проблеми чоловіків, а нерідко робить їх ще більш складними, тому створення стабільних батьківських зв'язків та відновлення соціальної інтеграції вимагає комплексного підходу» (Царькова, 2008).

Тут важливу роль відіграють виправні установи, які можуть надати не лише освітні та реабілітаційні програми, а й допомогти встановити зв'язок зі сім'єю та підтримати важливі соціальні зв'язки після звільнення. Система

закладів та установ виконання покарань можна визначити, як «сукупність взаємопов'язаних структурних елементів Державної пенітенціарної служби України, спрямованих на реалізацію державної політики у сфері виконання покарань» (Наказ Міністерство юстиції України від 27.02.2017 № 680/5).

У цьому документі йдеться «про затвердження порядку визначення засудженим виду установи виконання покарань, направлення для відбування покарання засуджених до позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі, арешту, обмеження волі та їх переведення, положення про центральну та міжрегіональну комісії з питань визначення засудженим до позбавлення волі виду установи виконання покарань, місця відбування покарання особам, засудженим до позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі, арешту та обмеження волі, їх направлення і переведення для відбування покарання».

Дослідження вказують на те, що у людей, які перебувають в установах виконання покарань що перебувають на тривалих термінах ув'язнення, спостерігається прогресуюче спотворення їхніх особистісних якостей і поведінкових сценаріїв, а також втрата відповідних здібностей до побудови сімейних відносин. Це має негативні наслідки, у тому числі більшу ймовірність повторного вчинення злочинів, збільшення кількості сімей з насильством, дітей, які поведуться антисоціально або девіантно, низький соціальний статус і неадекватні можливості для особистісного зростання. «Як показало наше дослідження, стосунки в сім'ях засуджених характеризуються слабкими родинними почуттями, емоційною віддаленістю; часто сім'я сприймається засудженим як джерело допомоги, підтримки, головним чином, матеріальної.

Нами було з'ясовано, що проблеми в сімейних стосунках засуджених пов'язані з трьома взаємозалежними факторами: віддаленістю від сім'ї, характером ставлення членів сім'ї та її оточення до засудженого й психологічними особливостями його особистості.

У сім'ях засуджених переважає так званий тип сім'ї «з чоловіком на периферії, коли батьківські функції зосереджуються в руках однієї людини (матері), і сім'я набуває форми неповної» («Батьківська поведінка як психологічний чинник ресоціалізації осіб, які звільняються з місць позбавлення волі», Царькова, О. В., 2008), що підтверджує наявність поганих сімейних зв'язків та емоційної дистанції в родинях ув'язнених, які пов'язані з віддаленістю від сім'ї та неповнотою батьківської ролі.

Таким чином, особливості перебування чоловіків у в'язниці можуть включати необхідність підтримувати зв'язки з дітьми та сім'ями та підтримувати їхній розвиток і відновлення після відбуття покарання. Для цього можуть знадобитися спеціальні програми або підтримка з боку пенітенціарних або соціальних служб. Один із ключових аспектів, що потребує уваги, - це психологічний та соціальний стан чоловіків, які перебувають у виправних установах. Втрата свободи, відокремлення від сім'ї та стигматизація можуть призвести до серйозного психологічного стресу та емоційних проблем. Звільнення з в'язниці не завершує проблеми чоловіків, а нерідко робить їх ще більш складними. Дослідження психологічних послуг у пенітенціарних установах, показує, що психологи зосереджуються на соціально-правовій адаптації в їх умовах. При реалізації програм ресоціалізації рідко приділяють особливу увагу засудженим, у сім'ях яких є маленькі діти (Царькова, О. В., 2008).

Створення стабільних батьківських зв'язків та відновлення соціальної інтеграції – може бути одним із завдань програми формування відповідального батьківства для таких чоловіків. Для багатьох чоловіків, які мають дітей, підтримка батьківських зв'язків після звільнення може бути критично важливою. Виправні установи можуть надавати програми з підтримки батьківства, які допомагають экс-засудженим зберігати та відновлювати зв'язки зі своїми дітьми. Це може включати тренінги та заняття, навчання навичкам ефективного

спілкування з дітьми, а також можливість відвідування та спілкування з ними під час перебування в установі.

Перебування жінок і чоловіків у в'язницях може відрізнятись через різницю у соціальних, психологічних та фізіологічних потребах та характеристиках. У більшості випадків в'язниці для жінок та чоловіків мають різні структури та режими. Як правило, в'язниці для жінок частіше можуть мати більш гнучкий графік дозволів і більшу можливість для матерів брати з собою дітей. Відповідно до більшості стандартів, в'язниці для жінок мають бути менш суворими та більш гуманними, зокрема щодо забезпечення жіночих санітарних потреб. Ці відмінності враховуються при організації та управлінні в'язницями, а також при наданні послуг для задоволення потреб і реабілітації в'язнів, незалежно від їхньої статі.

Центри пробації розробляли Корекційну програму «Я -мама, або все про виховання» з формування відповідального материнства та попередження жорстокого поводження з дітьми серед вагітних жінок і матерів з дітьми в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України. Програма "Я - мама, або все про виховання" затверджена наказом Міністерства юстиції від 18.05.2023 № 1912/5. Ця програма спрямована виключно на матерів, тим самим ілюструє важливість відповідального батьківства в цілому та підкріплює актуальність розробки такої програми для чоловіків, які перебувають у місцях позбавлення волі. Ці чоловіки часто мають обмежений доступ до навчання навичкам виховання та батьківської підтримки. Програма може надати їм знання, навички та підтримку, необхідні для успішного виконання своїх батьківських обов'язків, що важливо для стабілізації сімейного середовища та реабілітації батьків після звільнення. Розгляд цієї програми на цьому тлі не лише підкреслює важливість підтримки матерів, але й демонструє необхідність подібних ініціатив для чоловіків у подібних ситуаціях. Такий підхід суттєво впливає на стабілізацію сімейного середовища, реабілітацію батьків після звільнення, сприяє соціальній інтеграції.

У засуджених спотворені сценарії поведінки, зруйновані батьківські почуття, цінності та установки, втрачені навички адаптивної сімейної взаємодії, занижена самооцінка, незнання прийомів і форм взаємодії з дітьми, незрілість батьківських почуттів, слабка ідентифікація батьківської ролі, інтелектуальна ригідність, низький рівень рефлексії, емпатії та соціального інтелекту, тривога та схильність до агресивних реакцій із слабким самоконтролем — усе це характеристики їхньої попередньої психодіагностики, що зазначені у дослідженні Царькова, О. В. (Царькова, О. В., 2008).

Грунтовний розгляд питання психологічного супроводу батьківства дозволив визначити структуру властивостей особистості, які визначають відповідальне батьківство. Вони охоплюють поведінкові, емоційні та когнітивні аспекти батьківства, а також психосоціальну зрілість, комунікативності, самоконтроль і здатність вирішувати проблеми.

Отже огляд літератури свідчить, що батьківство для чоловіків у в'язниці може бути складним і вимагає особливих стратегій та підтримки для забезпечення зв'язку з їхніми сім'ями та дітьми. Чоловіки у в'язниці, зазвичай, мають можливість зберігати зв'язок зі своїми дітьми через листування, телефонні дзвінки або візити, якщо це дозволяється правилами установи. Деякі в'язниці також можуть мати програми, які сприяють спеціальним візитам для батьків та дітей.

Важливою частиною батьківства для чоловіків у в'язниці є підтримка їхніх сімей. Це може включати фінансову допомогу, підтримку у вихованні дітей, психологічну підтримку та інші види допомоги. Взаємодія між чоловіками у в'язниці та їхніми сім'ями може бути різноманітною в залежності від багатьох факторів, включаючи дистанцію, обмеженість контакту та можливість зберігання зв'язку.

1.3. Роль чоловіків, які перебувають в установах виконання покарань у вихованні дітей після звільнення

У сучасних наукових працях з'ясовується роль сім'ї, оцінюється роль батьків у вихованні дитини, розглядається взаємодію батьків і дітей, розпізнаються прийоми і стилі сімейного виховання та ін. Також, варто наголосити, що батьки отримують набагато менше уваги, ніж вивчення розвитку дитини в контексті дослідження сім'ї. Крім того, науковому інтересу проявляється з відносним вивченням материнства, коли батьківству чоловіків майже не приділяється увага.

Соціальна роль, за словами Ральфа Лінтона, — це «соціальний статус дії» (Киянка, К., 2022). Очікувана поведінка людей на основі їх соціального становища. Розрізняють формальні та неформальні ролі. У той час як держава регулює формальні, суспільство - неформальні ролі. Якщо не відповідати цим ролям, є наслідки. І навпаки, люди будуть винагороджені матеріально (гроші) або нематеріально (соціальне схвалення) за виконання своїх соціальних ролей. Одним із ключових інститутів, який визначає очікування та норми поведінки як для чоловіків, так і для жінок, є сім'я. Вона розвиває ідеї маскуліності та жіночності, а також ролі та очікування щодо поведінки хлопчиків і дівчаток, чоловіків і дружин. В контексті сімейного середовища розвиваються ідеології та конвенції щодо взаємодії та стосунків між людьми.

З одного боку, батьківство може суттєво вплинути на рішення людини утриматися від злочинів після того, як вона вийшла з в'язниці. Однак, враховуючи те, що батькам, які нещодавно звільнилися з в'язниці, не вистачає вичерпних і реалістичних сценаріїв поведінки щодо того, що передбачає просоціальна батьківська ідентичність, злочин може повторитись (Venema, S. D., Glasbergen, P., Naan, M., Blaauw, E., & Veenstra, R., 2024). Дослідження показують, що ті, хто має сім'ю і надають перевагу своїм сімейним обов'язкам,

майже в чотири рази рідше вчинять злочин повторно, ніж ті, хто втратив сімейні зв'язки. Тому розвиток навичок сімейної взаємодії в ув'язнених осіб, включаючи відповідний стиль виховання, виправлення негнучких ролей і поведінкових стереотипів, є вирішальним для повернення до повноцінного життя в суспільстві після звільнення (Царькова, О. В., 2008). Вивчення того, як ув'язнені чоловіки виховують своїх дітей після звільнення, є важливою науковою сферою дослідження через наслідки для стабільності та розвитку сучасного суспільства. Це важливо в контексті підтримки соціальної та сімейної стабільності, враховуючи вплив батьків на соціалізацію та розвиток своїх дітей.

Щоб успішно забезпечити благополуччя та хороший розвиток дітей у таких сімейних умовах, необхідні більш детально поглибитись у вивчення цього питання. Також, дослідження статті Анни Штопенко на сайті “Українська Правда. Життя” показує, що діти в Україні, особливо ті, які перебувають в системі інституційної опіки, не мають високого рівня безпеки та благополуччя.

Опитування, проведене Фондом Олени Зеленської, показало, що лише 10% дітей у таких закладах вважаються сиротами або не перебувають під опікою батьків. Занепокоєння щодо незалежності та навичок безпеки визнаються основними перешкодами, оскільки, згідно з опитуванням, майже 56% дітей, які перебувають у закладах, пробували алкоголь, 53% – сигарети, а 3% – наркотики. Крім того, лише 13% та 16% відповідно згадали про системне вживання алкоголю та сигарет. Такі фактори вказують на необхідність швидких дій для покращення умов життя та підтримки дітей у системі інституційного догляду з метою підвищення їхнього добробуту та безпеки (Українська правда. Життя. (б. д.), 60% дітей в Україні відчувають себе в безпеці – дослідження).

Ці факти допомагають зрозуміти роль, яку відіграють батьки у в'язниці у вихованні своїх дітей після їх звільнення. Серйозні проблеми, з якими стикаються ці діти під час перебування в установах, як-от зловживання наркотиками та алкоголем, відсутність свободи та недостатні навички безпеки, можуть вплинути на їхнє соціальне та психічне здоров'я. Мета вивчення ролі,

яку ці чоловіки відіграли у вихованні цих дітей, полягає в тому, щоб з'ясувати, як їхній досвід може вплинути на майбутній ріст дітей і полегшити їх реінтеграцію в суспільство після того, як вони будуть звільнені з в'язниці. З цієї причини важливо ретельно оцінити та дослідити роль, яку відіграють батьки, включно з ув'язненими чоловіками, у вихованні своїх дітей після їх звільнення.

Відповідно постанові Кабінету міністрів від 21 листопада 2013 року № 896 (Верховна Рада України, 2013. Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)), серед переліку обставин, які сім'я не може самостійно подолати або мінімізувати негативний вплив, є пункт четвертий «відбування покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, взяття під варту одного з членів сім'ї (особи), насильство в сім'ї (у тому числі щодо дитини);». Тобто, у нас є всі підстави стверджувати, що це є ті сім'ї, які потребують допомоги.

Теорія соціального навчання Бандури описує систему навчання, в якій люди співпрацюють і вчаться один в одного. Теорія стверджує, що соціальне середовище - це те, де ми набуваємо нових моделей поведінки через такі процеси, як наслідування, моделювання та спостереження. Ці теорії припускають, що поведінка дітей залежить від середовища, в якому вони живуть. Від того, як діти взаємодіють зі своїми батьками та як батьки реагують на них, закладається основа для розвитку поведінки дитини, оскільки батьки є першими та найбільш особистими людьми в житті дитини. Відповідно до цих поглядів, на поведінку дітей впливають умови життя. З огляду на те, що батьки є першою та найінтимнішою фігурою в житті їхніх дітей, їх взаємодія закладає основу для розвитку поведінки дітей(Iqbal, S., & Loona, M. I., 2023).

Тому, можна зробити висновок щодо ролі чоловіків які відбували покарання у в'язницях, а тепер повертаються у сім'ї у вихованні дітей полягає в тому, що може мати значний вплив на їх поведінку. Діти можуть перейняти нові поведінкові звички від чоловіків, які перебували у в'язницях через

спостереження та моделювання. Тому робота цих батьків у вихованні дітей після звільнення полягає в тому, щоб подавати їм гарний приклад, заохочувати їх, коли вони розвивають свою поведінку та життєві навички, і загалом бути позитивним зразком для наслідування.

Визначення соціальних ролей впливає з функцій і гендерних стереотипів, які домінують у суспільстві. Наукове дослідження «Рольовий репертуар чоловіка та дружини в сім'ї в Україні» (Киянка, К., 2022) визначає такі соціальні функції чоловіка в сім'ї: - лідерство, господарство, годування та батьківство. Значну роль батьківстві у сім'ї відіграє чоловік, що є основою для формування цінностей і принципів у дітей.

Сучасні тенденції демонструють все більшу участь чоловіків у вихованні та розвитку дітей, це виражається у зростанні популярності партнерських ролей та феномені «тат у декретній відпустці». Батько – той, хто виконує обов'язки як годувальника, який піклується про свою родину, а також лідера з беззаперечним авторитетом і прикладом для наслідування, це створює міцну основу для розвитку сімейних цінностей і благополуччя. Традиційні ролі, звичаї програють на користь сучасним дискурсам про «нормальність» та поняттям «ідеальна сім'я». В Україні християнство є поширеним і впливає на функціонування інституцій країни, включно з сім'єю. Християнська віра визначає чоловіка як главу родини та встановлює його домінуючу роль. «Бо чоловік голова жінки, як і Христос голова Церкви» [Послання Апостола Павла до Ефесян 5:23]

Соціальні ролі еволюціонували та змінювалися протягом багатьох років, ускладнюючи суспільство. Упередження, які зараз важливі, через десять років матимуть інший вигляд і значення. Однак такі зміни також призведуть до покращення інституту сім'ї. Той факт, що обов'язки чоловіка та дружини є взаємодоповнювальними, а не взаємовиключними, пояснює тривалу історію ефективного функціонування сім'ї.

Окрім своїх обов'язків «лідера» та «годувальника» (які пов'язані, оскільки домінування залежить від доходу), чоловік також займає позицію «господаря», допомагаючи дружині в домашніх справах.

Цей аналіз підкреслює потребу в додаткових дослідженнях ролі батьків у вихованні своїх дітей після звільнення з ув'язненими. Це дослідження має враховувати складні виклики, з якими стикаються ці сім'ї, особливо коли йдеться про розвиток сімейних цінностей та аспект соціально-психологічної підтримки. Вивчення соціальних ролей у сім'ї робить сильний наголос на ролі, яку відіграють чоловіки у вихованні та розвитку дитини, оскільки це допомагає створити основу для майбутньої стабільності та благополуччя.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Час та місце проведення дослідження

Дослідження було проведено в період з січня по квітень 2024 року в 15 українських установах виконання покарань та слідчих ізоляторах. Установи виконання покарань відповідно до статті 11 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» утворюються і ліквідовуються наказом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації.

Щоб зберегти неупередженість висновків і репрезентативність вибірки, заклади були обрані з різних регіонів України: Житомирська ВК (№4), Житомирська УВП (№ 8), Бердичівська ВК (№70), Коростенська ВК (№ 71), Райківська ВК (№ 73), Бердичівський ВЦ (№ 108), Білоцерківська ВК (№ 35), Бориспільська ВК (№ 119), Київський СІЗО Кагарлицька ВК (№ 115), Старобабанівська ВК (№ 92), Черкаський СІЗО Менська ВК (№ 91), Новгород-Сіверська УВП (№ 31), Чернігівський СІЗО.

2.2 Етапи проведення дослідження

Дослідження формування навичок відповідального батьківства та ставлення до його чоловіків, які відбувають покарання в установах виконання покарань проходило у три етапи: підготовчий, основний та заключний.

Підготовчий етап виявився досить значущим і плідним, він проходив з січня по березень. За цей час було ретельно опрацьовано питання дослідження, визначено його мету та завдання, окреслено рамки дослідження. Слід зазначити, що протягом цього тривалого періоду було вивчено та досліджено понад тридцять наукових джерел, які охоплюють широкий спектр сучасних підходів до

проблеми, як-от роль батьків у вихованні, розвиток навичок відповідального батьківства та особливості чоловічого ув'язнення.

Під час першого етапу ми ознайомилися з роботою, яку проводять у сфері батьківства як міжнародні, так і українські організації, що узгоджується з фокусом нашого дослідження. Також були розглянуті ініціативи, які підтримують розвиток відповідних батьківських навичок. Цей етап також передбачав спілкування з фахівцями центру пробації для того, щоб зібрати необхідні рекомендації. Нами було встановлено контакт із старшою інспекторкою з особливих доручень відділу з питань ресоціалізації по центральному регіону Управління забезпечення діяльності у центральному регіоні. Це допомогло отримати дозвіл на дослідження, і завдяки їй воно було проведено. Ще одним аспектом підготовчого етапу був вибір інструментів дослідження. Враховуючи мету та завдання нашого дослідження, ми вирішили, що анкетування буде найбільш прийнятним. Для опитування було розроблено анкету (березень - квітень).

Основний етап (перша половина квітня) передбачав збір інформації, шляхом проходження анкети респондентами.

Завершальний етап (друга половина квітня) дослідження включав в себе викладення та опис результатів, отриманих під час проведення анкетування.

2.3 Процедура проведення дослідження

Загалом для участі в дослідженні було залучено 15 українських установ виконання покарань та слідчих ізоляторів. Всього в дослідженні взяли участь 844 особи (див. табл. 2.3.1.), а отримання відмов відмітили лише в одній з установ.

Таблиця 2.3.1. Кількість осіб, які взяли участь у дослідженні

Респонденти (номер)	Назва установи	Кількість осіб
1	Житомирська ВК (№4)	252
2	Житомирська УВП (№ 8)	29

3	Бердичівська ВК (№70)	54
4	Коростенська ВК (№ 71)	55
5	Райківська ВК (№ 73)	42
6	Бердичівський ВЦ (№ 108)	24
7	Білоцерківська ВК (№ 35)	52
8	Бориспільська ВК (№ 119)	20
9	Київський СІЗО	10
10	Кагарлицька ВК (№ 115)	22
11	Старобабанівська ВК (№ 92)	244
12	Черкаський СІЗО	1
13	Менська ВК (№ 91)	-
14	Новгород-Сіверська УВП (№ 31)	37
15	Чернігівський СІЗО	2

Протягом процесу розробки було виявлено необхідність внесення змін в уточнення питань для анкети та узгодження термінів впровадження, тож загалом, вона була змінена та доповнена тричі, а саме, було змінено кількість і складність питань для їх кращого розуміння респондентами. Метою цих правок було підвищення якості зібраної інформації та підвищення ефективності дослідження.

2.4 Методи та інструменти дослідження

Для досягнення дослідницької мети було обрано кількісний дизайн. Метод дослідження, що ми використовували, базувався на анкетуванні через онлайн-форму, яка була створена за допомогою Google Forms. Завдяки цьому підходу інформація збирається від учасників шляхом онлайн-опитування.

В анкету було включено різноманітні запитання щодо поглядів, переконань, досвіду та інших тем, пов'язаних із обраною темою

дослідження. Саме цей метод дозволив отримати дані від більшого кола респондентів, легко впорядковувати та аналізувати інформацію.

Використання онлайн-форм також дає змогу гарантувати конфіденційність та анонімність респондентів, що спонукає їх бути більш відвертими у своїх відповідях. Анкету в Google Forms містила 25 відкритих та закритих запитань (див. Додаток А). Кількість питань та їх зміст були обґрунтовані на підставі аналізу літератури з питань відповідального батьківства та особливостей перебування чоловіків в установах виконання покарань, також, нами проводилися консультації та обговорення змісту анкети з представниками установ виконання покарань щоб визначити їх доступність для респондентів.

2.5 Характеристика вибірки

Характеристика вибірки наших респондентів: чоловіки, які перебувають в установах виконання покарань та мають різний батьківський досвід виховання дітей, різного віку та стажу перебування в установах виконання покарань. Вибірка є репрезентативною для генеральної сукупності, оскільки вона обмежується вибором лише тих осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі на час проведення дослідження.

Вік респондентів:

- 1) Найбільша частка респондентів припадає на віковий проміжок 36-40 років (20,4%), 31-35 років (16,8%) та 41-45 років (17,3%).
- 2) Менша кількість опитаних відноситься до вікових груп 26-30 років (11,4%) та 46-50 років (12,6%).

Сімейний стан:

Одружені особи складають 38,6%, розлучені – 27,8%, у цивільному шлюбі перебуває 13,6% респондентів, ще 13,2% не мають офіційного сімейного статусу.

Наявність дітей

- Мають дітей: 83,5%, тобто 705 осіб, свідчать про актуальність теми дослідження.
- Не мають дітей 16,5% респондентів.

За к-тю дітей:

- одна дитина: 40,8% осіб
- двоє дітей: 31% осіб
- троє дітей: 10,3% осіб
- чотири та більше дітей: 3,3% осіб

Вік дітей

Серед дітей опитаних чоловіків найбільше тих, які перебувають у шкільному віці (6-18 років) - 45,1%. Також відзначається значна кількість дітей дошкільного віку (до 6 років), що становить 31,9%. Ще 11,4% мають дітей молодшого віку (до 3 років), а 25% - дорослих дітей (18+ років).

2.6 Труднощі/обмеження/етичні засади проведення дослідження

Тема мого дослідження є досить сенситивною та передбачає велику кількість етичних аспектів, таких як:

- 1) Забезпечення конфіденційності та анонімності респондентів.
- 2) Отримання письмової чи усної інформованої згоди від усіх учасників дослідження.
- 3) Оскільки респондентами є засуджені чоловіки, важливо пам'ятати про забезпечення безпеки всіх учасників процесу.
- 4) Дотримання всіх відповідних законодавчих норм і правил, пов'язаних із дослідженням учасників систем виконання покарань.

Обмеження дослідження: обмежений доступ до установ виконання покарань та вразлива група досліджуваних.

2.7 Концептуалізація та операціоналізація понять

Батьківство: це процес прямого і зворотного зв'язку між дитиною і батьками, метою якого є соціальне навчання, психосоціальний розвиток дитини у сприятливих умовах, які забезпечують психічне і фізичне здоров'я дитини.

Батьківські навички: здатність та готовність батьків до виховання дитини, вмиле використання відповідних знань і вмінь, які базуються на індивідуальному особистісному підході з врахуванням рівня розвитку та здатності до самостійного функціонування.

«Відповідальне батьківство: усвідомлене ставлення до народження, виховання дитини та її розвитку, забезпечення кожній дитині права на свободу, особистісну недоторканість і захист від насильства, експлуатації, примушування до проституції, жебрацтва, бродяжництва, утягнення у злочинну діяльність тощо» (Зіневич, В. О., 2021) .

Державна пенітенціарна служба України: центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра юстиції і який реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації (Постанова Кабінету Міністрів України. «Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України», 2014).

РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НАВИЧОК ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА ДЛЯ ЧОЛОВІКІВ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

3.1 Взаємостосунки чоловіків з дітьми до позбавлення/обмеження волі

За результатами дослідження, 36,9% респондентів оцінили свої стосунки з дітьми як "нормальні", 29,7% - як "дуже добрі", тоді як 16,8% визнали, що стосунки "не дуже хороші". "Важко сказати" відзначили 10,7% опитаних, а "майже немає" стосунків з дітьми визнали 5,8% респондентів (див. рис. 3.1.1). Результати показують, наскільки важливим є дослідження та розуміння складності стосунків між батьками та дітьми у місцях виконання покарань. Широкий діапазон відповідей на питання про стосунки з дітьми (від "дуже добрі" до "майже немає") свідчить про складність цих взаємин та необхідність подальшого вивчення, щоб повністю зрозуміти причини цього та визначити можливі рішення.

7. Якими є ваші стосунки з дітьми?
737 відповідей

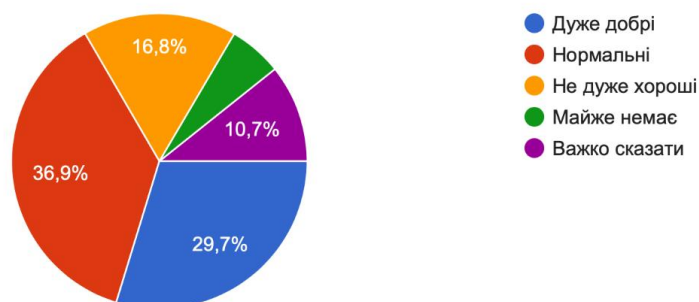

Рис. 3.1.1 Якість стосунків респондентів з дітьми

Результати опитування показали, що більшість учасників (23%) поставили своєму бажанню мати/виховувати дітей найвищу оцінку (10). Крім того, велика

частка респондентів (16,9%) висловили готовність стати батьками, обравши показник 5. Лише 4,9 % учасників, які поставили 1-2 бали, оцінили себе як менш готових мати дітей (див. рис. 3.1.2). Ці результати свідчать про те, що респонденти мають сильний інтерес і бажання до батьківства, що може свідчити про готовність взяти на себе відповідальне батьківство та бажання відновити сімейні стосунки після звільнення. Ці висновки важливі для розробки програм, призначених для формування відповідального батьківства.

8. Як ви оцінюєте своє бажання мати/виховувати дітей?

844 відповіді

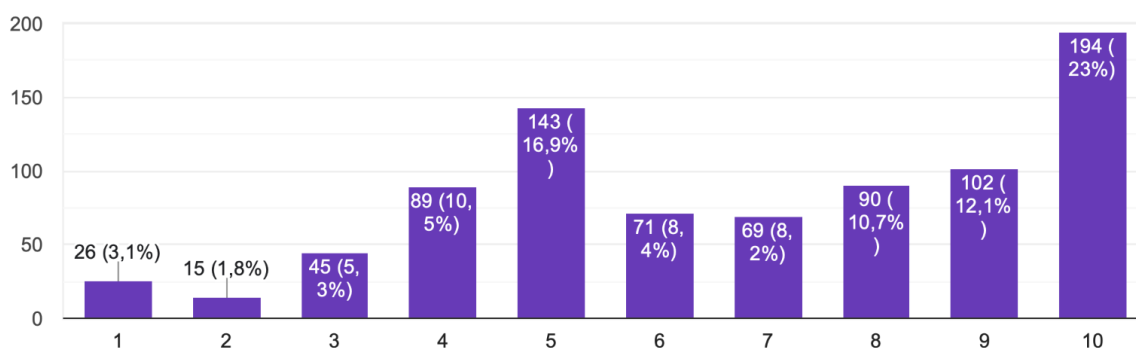

Рис. 3.1.2 Оцінка респондентів свого бажання мати виховувати дітей

Більшість респондентів (47,5%) відповіли, що не мали труднощів з вихованням дітей до позбавлення обмеження волі. Проте, 26,7% відповіли, що такі труднощі були присутні, тоді як 19,2% обрали як варіант відповіді “важко сказати” (див. рис. 3.1.3). Це може свідчити та відображати різноманітність досвіду та труднощі, з якими стикаються ці батьки у вихованні дітей в умовах обмеження волі, що потребує подальшого дослідження та уваги.

9. Чи мали ви труднощі з вихованням дітей до позбавлення/обмеження волі?

844 відповіді

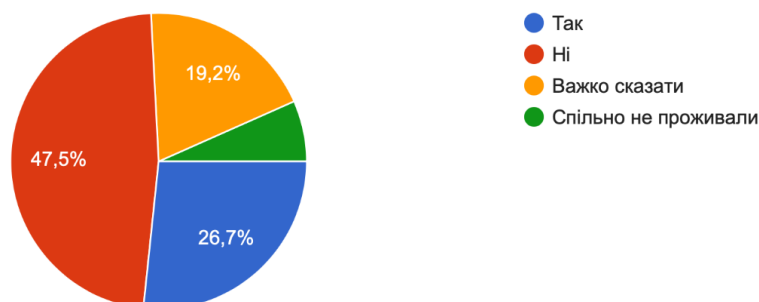

Рис. 3.1.3 Труднощі з вихованням дітей до позбавлення обмеження волі у респондентів

34,4% респондентів зазначили, що “не мають труднощів у вихованні дітей”, що може свідчити про наявність у них певних батьківських здібностей або відповідних методів виховання. З іншого боку, велика частка респондентів (20,4%) зазначили, що багатьом респондентам “не вистачає часу на спілкування з дітьми”, що може бути пов’язано зі специфікою умов перебування у виправних установах. Крім того, 16,2% респондентів зазначили, що “мали конфлікти з дружиною через виховання”, що свідчить про складність сімейних стосунків у цій ситуації (див. рис. 3.1.4). Отримані відповіді питання вказали на різноманітність факторів, які можуть впливати на взаємодію батьків і дітей у цій групі респондентів. Ці дані є основою для подальшого аналізу та розробки програм або підходів, спрямованих на підтримку батьківських навичок і покращення сімейних стосунків.

10. Які це були труднощі?

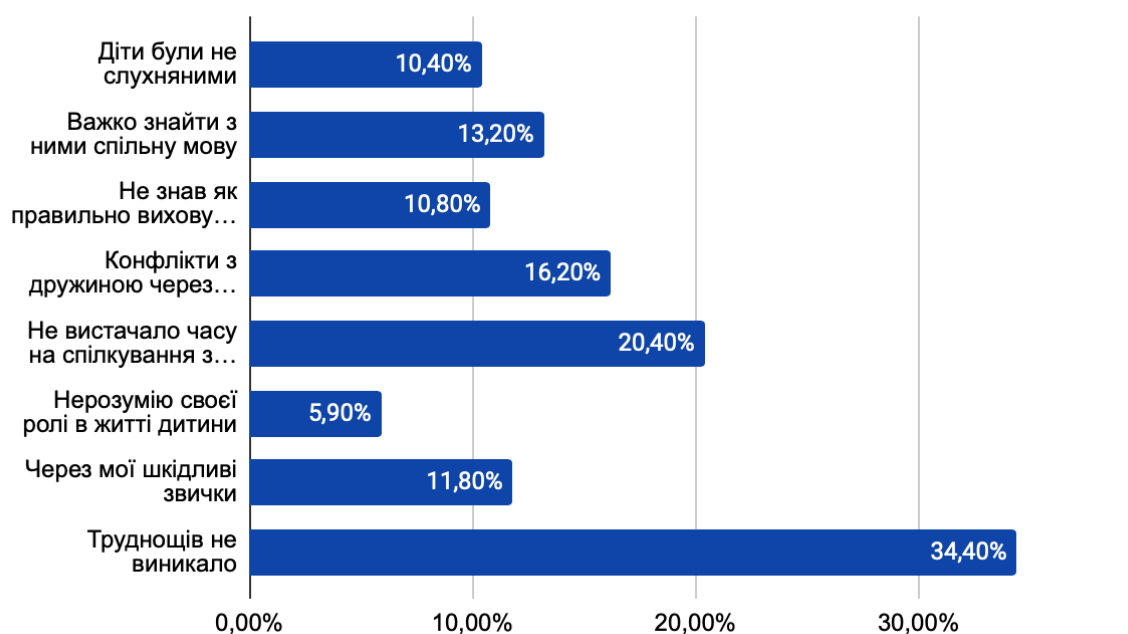

Рис. 3.1.4 Труднощі з вихованням дітей у респондентів

Відповіді на відкриті питання респондентів стосувалися їхніх стосунків з дітьми до ув'язнення. Наприклад, один респондент вказує, що *"Певний час не спілкувалися"*. Це свідчить про те, що респондент протягом певного періоду часу був відокремлений від своєї дитини та не приймав участі в її вихованні. Важливо відмітити, що чоловік зазначив це як "труднощі у вихованні". Обставин, чому так сталося може бути безліч. Припустимо, через обставини, пов'язані з перебуванням в установі виконання покарань. Це вплинуло на якість батьківських відносин і спілкування з дітьми. Це впливає на якість стосунків і спілкування батьків з дітьми. Відповідь *"Жили окремо"* може вказувати на те, що респондент та їхні діти були розлучені протягом деякого часу, можливо, через різні обставини, такі як розлучення, ув'язнення тощо. Через це у респондента виникали труднощі у вихованні дитини. Ще одна відповідь, *"Могу судити по другим. Тюрма не дає можливість бути отцом - заробувати, общатися, бути примером"* демонструє складність обставин стосунків між батьками та дітьми при прийнятті рішення про призначення покарання. Респондент зазначив, що у в'язниці важко бути активним батьком через обмежені ресурси та

обмеження у спілкуванні з дітьми. Інший респондент з відповіддю *"Я не виховував дитину. Я ушёл когда ей было 2 или 3 года"* був розлучений з дитиною у віці 2-3 років, що могло вплинути на якість стосунків і розвиток дитини.

Також, визначалась оцінка батьківських здібностей та ефективність виховання дітей у респондентів. Їх відкриті відповіді були: *«Для виховання є мама. Я можу бути прикладом»*, в цьому випадку респондент гендерно визначає матір дитини відповідальною за виховання та визначає свою батьківську роль у поданні прикладу для своєї дитини. Це може свідчити про те, що респондент розуміє важливість ролі батька як зразка для наслідування та підтримки у вихованні дитини, але вважає, що основна відповідальність у цьому процесі лежить на матері. Така думка, може бути пов'язана зі стереотипом про ролі обох батьків у вихованні, де мати вважається головною вихователькою, а батько - менш важливою фігурою в цьому процесі. Зустрічались повторювальні відкриті відповіді, як *«Важко відповісти»*, *«Складно оцінювати себе як батька»*, такі відповіді можуть вказувати, що респонденти мають труднощі або сумніви щодо батьківства. Можливо, про наявність внутрішніх конфліктів і занепокоєння щодо цієї ролі.

Відповіді *«Відсутні»*, *«не цікаво»*, *«ніякі»*, *«Нету таких»*, *«Зачем мне это?»*, *«Не маю бажання»* вказують на те, що деякі респонденти не відчують необхідності або бажання брати участь у програмах або тренінгах з батьківства. Їхня відсутність інтересу може пояснюватися різними факторами. Деякі можуть переживати особисті обставини або відчувати важкість у своєму житті, що робить їх нецікавими у виховних програмах. Ці відповіді свідчать про те, що деякі респонденти не відчують потреби успішно виконувати батьківські обов'язки.

Відповіді *«В мене прекрасні відносини з дитиною»* *«Немає необхідності»* *«Я з дітьми спілкуюсь дуже добре і я для них друг і плече підтримки»*, свідчать про те, частина респондентів задоволені спілкуванням зі своїми дітьми і

вважають, що мають достатньо знань та навичок. Це означає, що деякі чоловіки вже впевнені у своїх силах і стосунках зі своїми дітьми і не відчують потреби шукати додаткової підтримки чи навчання батьківству.

Цей блок відповідей на питання анкети показали інтерес респондентів до батьківства та готовність до навчання. Також, аналіз відповідей вказує на складність виконання батьківських обов'язків в умовах виконання покарань та висвітлює різний досвід та труднощі виховання дітей в таких умовах.

3.2 Ставлення осіб які перебувають в установах виконання покарань до виховання своїх дітей та відповідального батьківства

Нами було проаналізовано 10 питань анкети, які розкривають ставлення чоловіків, які перебувають в установах виконання покарань до виховання дітей та їх думку щодо необхідності формування батьківських навичок.

На запитання про “Піклування про здоров'я, безпеку та щастя дітей, а також забезпечення їм всього необхідного для розвитку і зростання” ми отримали 47,2% відповідей, що свідчить про важливість фізичного та психічного здоров'я та благополуччя дітей для їх батьків.

На питання “Вчити дітей правильно розуміти навколишній світ та брати на себе відповідальність за свої вчинки” відповіло 40% респондентів. Це демонструє, що чоловіки вважають, що виховання навичок самостійності та розуміння правил і цінностей для їх дітей є вкрай важливим.

Відповідь на питання “Бути для дітей прикладом і допомагати їм стати впевненими і щасливими особистостями”- зайняла третє місце за кількістю відповідей (32,8%). Це підкреслює важливість впливу батьків на формування психологічної стійкості та емоційного благополуччя дітей. “Бути другом для своїх дітей у будь-якій ситуації і завжди підтримувати їх”- отримано меншу кількість відповідей (28,4%), але цей аспект також є важливим у стосунках між

батьками та дітьми, підкреслюючи важливість емоційної підтримки та взаєморозуміння (див. рис. 3.2.1).

11. Як ви розумієте відповідальне батьківство ?

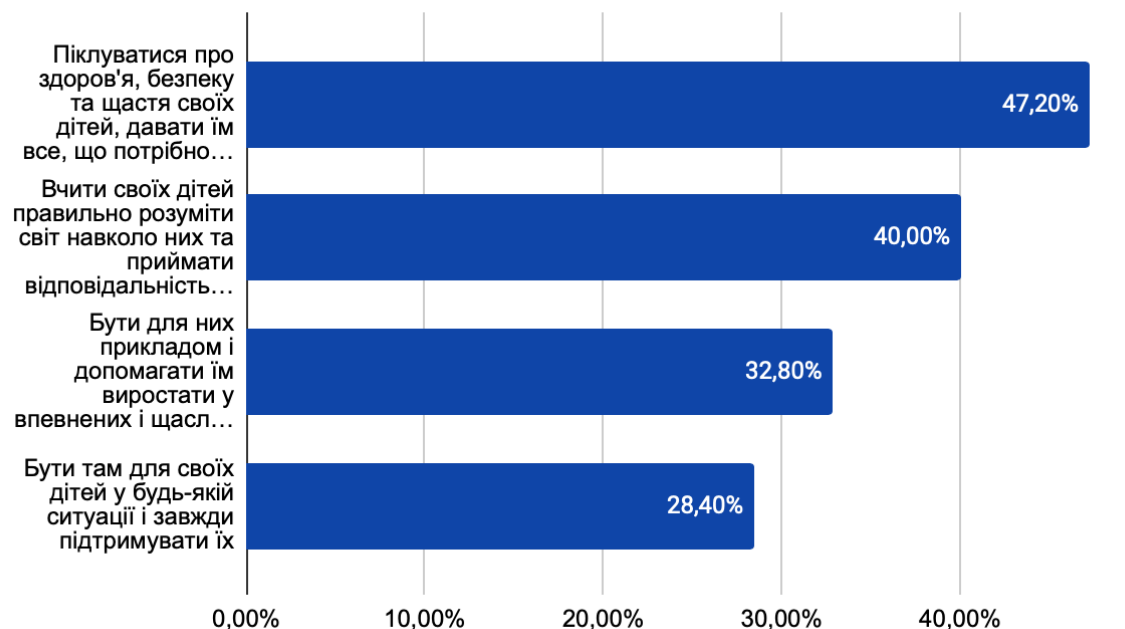

Рис. 3.2.1 Розуміння відповідального батьківства респондентами

Згідно з отриманими даними, 33,9% респондентів обрали, що найважливіше - це “забезпечення матеріальних потреб дитини”. Це демонструє важливість надання дітям ресурсів, необхідних для фізичного, соціального та культурного розвитку. “Навчання дитини цінностям і правилам” - такою відповідь була в 41,1% респондентів. Тож, підкреслюється значення формування у дітей морально-етичних засад, їх свідомої участі в житті суспільства. У той же час, “розвиток емоційного зв'язку з дитиною”, хоч і не отримав найбільше відповідей (16,4%), все ж свідчить про важливість емоційного зв'язку між батьками та дітьми для психічного благополуччя та становлення та формування здорових родинних стосунків. Значна частка (8,6%) респондентів не визначилися щодо конкретних аспектів свого вибору обравши варіант відповіді “не визначився”, що може свідчити про різноманіття особистих уявлень і поглядів на важливі аспекти батьківства (див. рис. 3.2.2).

12. Що для вас є найважливішим аспектом батьківства?

844 відповіді

Рис. 3.2.2 Найважливіші аспекти батьківства для респондентів

Більшість респондентів, а саме 63,4%, вважають, що вони готові взяти на себе батьківські обов'язки після звільнення. Це може свідчити про розуміння ними важливості ролі батька та бажання взяти на себе ці обов'язки. З іншого боку, 17,7% респондентів відповіли на запитання «ні», що може свідчити про ряд причин, включаючи страх відповідальності або нестабільні умови. Крім того, 19% респондентів обрали «важко сказати», що свідчить про неоднозначність їхніх внутрішніх переживань та можливість суперечливих думок щодо цієї теми (див. рис. 3.2.3).

13. Чи готові ви до виконання батьківських обов'язків після звільнення?

844 відповіді

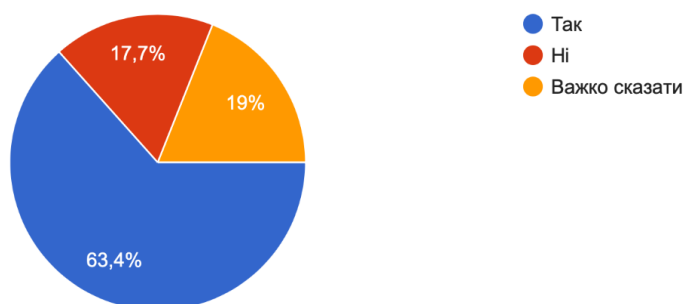

Рис. 3.2.3 Готовність респондентів до виконання батьківських обов'язків після звільнення

Більшість учасників - 48,2%, висловили впевненість у своїх здібностях та ефективності у вихованні дітей. Це може свідчити розуміння власної батьківської компетентності. Також значна кількість респондентів, а саме 34,5%, хотіли б покращити свої батьківські навички через зміни в житті. Це може свідчити про позитивне ставлення до самовдосконалення та бажання стати кращими батьками шляхом пошуку нових знань та підходів до виховання дітей. На жаль, 16,4% респондентів відчували невпевненість з приводу виховання дітей. Це може свідчити про недостатню підтримку, невпевненість у власних силах або потребу в додатковому навчанні та підтримці (див. рис. 3.2.4).

14. Як Ви оцінюєте свої батьківські здібності та ефективність виховання дітей?

844 відповіді

Рис. 3.2.4 Оцінка батьківських здібностей та ефективності виховання дітей респондентами

1 бал - 1,3%; 2 бали - 1,7%; 3 бали - 5,8%; 4 бали - 8,8%; 5 балів - 19,2%; 6 балів - 5,7%; 7 балів – 7,3%; 8 балів – 10,2%; 9 балів – 12,2%; 10 балів – 27,8% (див. рис. 15).

Велика кількість респондентів (27,8%) найвище оцінили важливість своїх стосунків з дітьми (на максимальний бал - 10). Це свідчить про те, що для значної частини респондентів стосунки з дітьми мають високий пріоритет і є однією з важливіших сфер для їхнього життя. Загалом, більшість респондентів (78,1%) оцінили важливість своїх стосунків з дітьми в діапазоні від 7 до 10 балів. Це свідчить про те, що для більшості чоловіків ці відносини є значущими і мають певний пріоритет в їхньому житті. Варто зазначити, що є невелика

кількість респондентів (4,8%), надали своїм стосункам з дітьми меншого значення. Це може бути пов'язано з різними життєвими обставинами та індивідуальними поглядами на виховання дітей.

15. Як ви ставитеся до важливості відносин між вами та вашою дитиною/дітьми/майбутніми дітьми?

844 відповіді

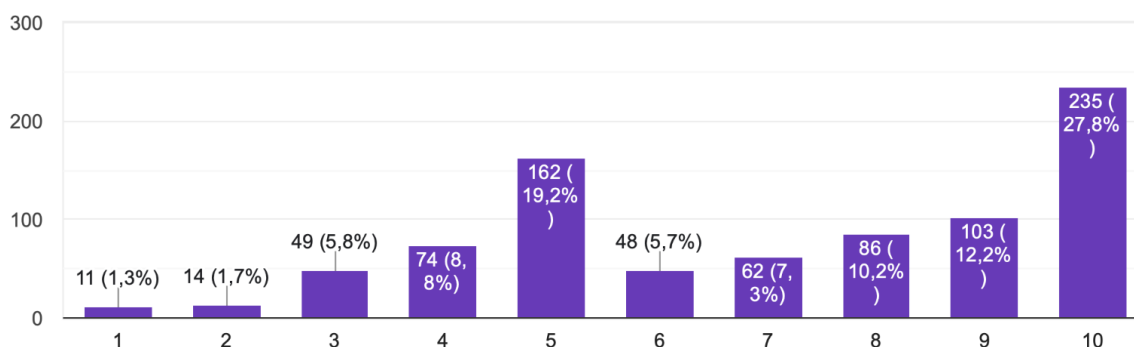

Рис. 3.2.5 Ставлення до важливості відносин між респондентами та їх дітьми

Аналіз відповідей учасників анкетування щодо ідеї демократичного виховання, дозволяє зробити наступні висновки: Майже половина респондентів (48,8%) підтримують цю ідею і вірять у важливість вільного розвитку особистості дитини. Це свідчить про те, що значна частина респондентів підтримує принципи самовизначення та вільного вибору у вихованні. 40,3% респондентів мають нейтральне ставлення до демократичного виховання. Це може свідчити про те, що для цієї групи чоловіків важливим є дотримання балансу між свободою вибору та необхідністю встановлення правил і обмежень. Негативне ставлення до ідеї демократичного виховання висловили лише 10,9% учасників анкетування, які вважають, що всі рішення повинні приймати батьки. Це може свідчити про консервативний або авторитарний підхід до виховання, який робить більший акцент на владі та контролі над дітьми (див. рис. 3.2.6).

16. Як ви ставитеся до ідеї демократичного виховання, де дитина має право на власну думку та вибір?

844 відповіді

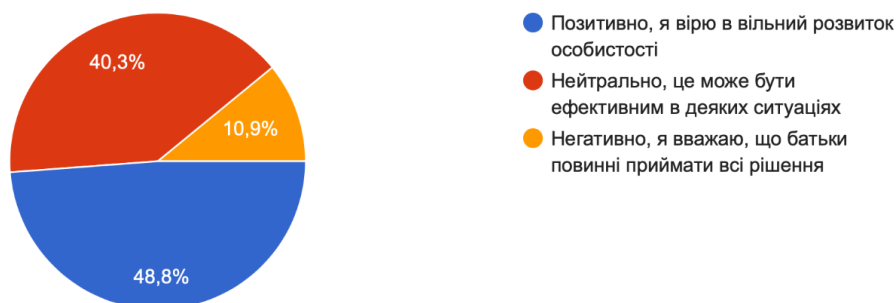

Рис. 3.2.6 Ставлення респондентів до демократичного виховання

Більшість учасників (48,7%) нейтрально ставляться до фізичних покарань своїх дітей. Ця частина респондентів вважають, що бувають випадки, коли таке покарання є необхідними, але водночас шукають альтернативні методи виховання. Варто зазначити, що значна частина чоловіків (36,8%) вважають фізичні покарання неприйнятними. Це свідчить про широке усвідомлення негативних наслідків таких батьківських практик і прагнення до більш конструктивних і менш жорстоких методів виховання. Лише незначна частка респондентів (14,5%) сприймають фізичне покарання, як ефективний метод контролю і ставляться до нього позитивно (див. рис. 3.2.7).

17. Як ви ставитеся до ідеї використання фізичного покарання вихованця?

844 відповіді

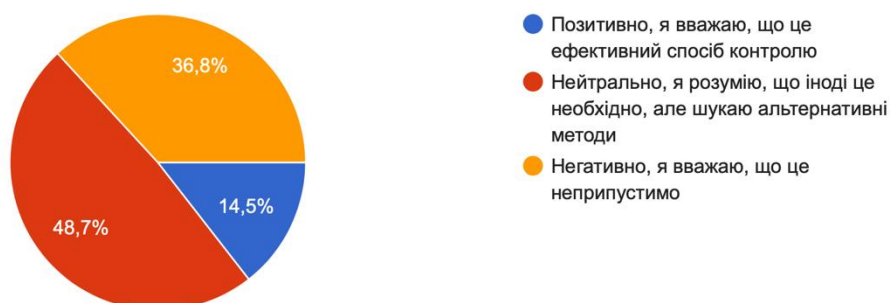

Рис. 3.2.7 Ставлення респондентів до ідеї використання фізичного покарання вихованців

Значна частина учасників (47,4%) вважають відповідальність за формування моральних цінностей у дитини важливою і приділяє цьому багато уваги. Це свідчить про те, що вони усвідомлюють важливість морального розвитку дітей та хочуть активно впливати на цей процес. 41,4% респондентів вважають, формування моральних цінностей важливим, але вони не знають, як це робити. Це може вказувати на потребу у додаткових знаннях або підтримці у цьому процесі. Невелика частина чоловіків (11,3%) зазначили, що для них, формування моральних цінностей у дітей не є особливо важливим. Це може бути пов'язано з відмінностями ставлення до ролі моралі у вихованні (див. рис. 3.2.8).

18. Як ви ставитеся до відповідальності за формування моральних цінностей у дитини?
844 відповіді

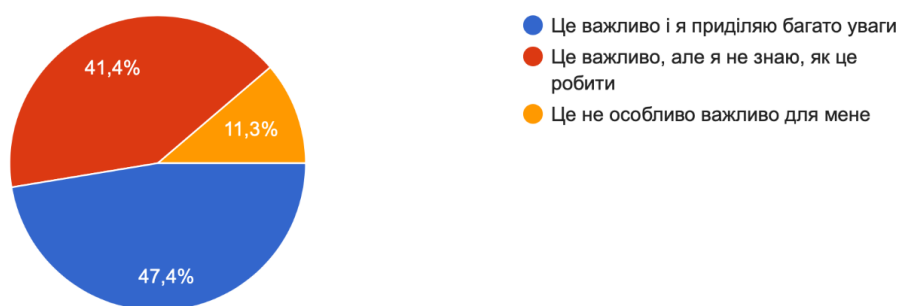

Рис. 3.2.8 Ставлення респондентів до відповідальності за формування моральних цінностей у дитини

Результати показують, що значна частина респондентів не брали участі в освітніх або тренінгах, спрямованих на покращення батьківських навичок (48,7%). Це може вказувати на недостатню увагу до саморозвитку у цій сфері або відсутність свідомого бажання вдосконалювати свої вміння. Це може свідчити або про відсутність інтересу до саморозвитку в цій сфері, або про недостатнє усвідомлення необхідності вдосконалення навичок. А також, що не менш важливо, про відсутність достатньої кількості таких програм. Але, є частка чоловіків, які іноді беруть участь у таких програмах (44,1%). Це може свідчити про певну зацікавленість у вдосконаленні батьківських навичок та бажання

здобувати нові знання, хоча й не систематично. Тільки дуже маленька частка респондентів (7,9%) відвідують такі програми регулярно. Це може свідчити про високий рівень мотивації до особистісного розвитку та бажання постійно вдосконалювати своє батьківство (див. рис. 3.2.9).

19. Чи берете ви участь у виховних програмах або тренінгах, спрямованих на поліпшення навичок батьківства?

844 відповіді

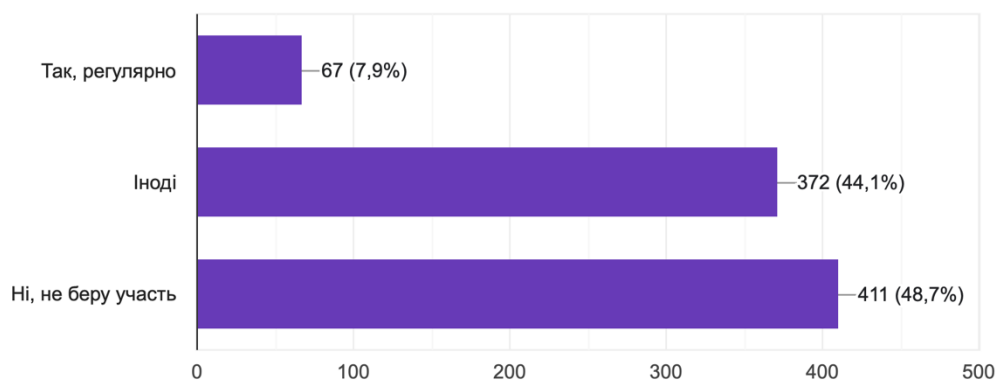

Рис. 3.2.9 Показники участі респондентів у виховних програмах або тренінгах, спрямованих на поліпшення навичок батьківства

Звертає на себе увагу той факт, що значна частина учасників(43,4%) не брали участі у таких тренінгах. Це може бути пов'язано з низькою мотивацією до знань і навичок у цій сфері, або недостатнім розумінням користі таких заходів. З іншого боку, 35,4% респондентів зазначили, що хотіли б брати участь у тренінгах для батьків. Це може свідчити про свідоме прагнення покращувати вміння і знання у сфері батьківства та бажання вдосконалювати свою роль у вихованні дітей. Частина респондентів (21,2%), які відповіли, що важко сказати, чи хотіли б вони відвідувати такі навчання. Це може вказувати на невпевненість у ставленні до цієї можливості або на потребу в додатковій інформації для прийняття рішення (див. рис. 3.2.10).

20. Чи хотіли б ви відвідувати навчання для батьків на тему " відповідальне батьківство" ?

844 відповіді

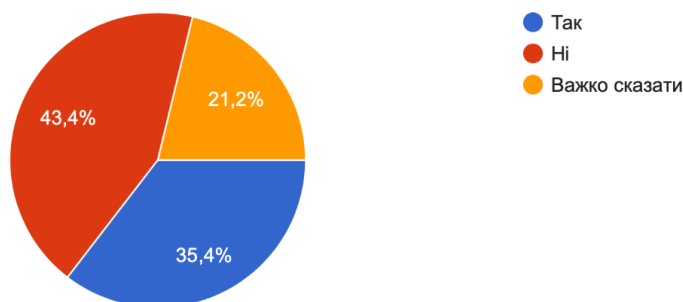

Рис. 3.2.10 Показники бажання респондентів відвідувати навчання для батьків на тему " відповідальне батьківство"

Отже відповіді респондентів свідчать про зацікавленість розвивати батьківські навички та продовжувати виконувати батьківські функції після перерви через перебування в установах виконання покарань.

3.3 Основні характеристики навичок відповідального батьківства

Результати показують, що учасники зацікавлені у вивченні різних аспектів батьківства, щоб успішно виконувати свої завдання. Велика частина респондентів (34,7%) має бажання дізнатися, як підтримувати свою дитину в складних ситуаціях. Це може свідчити про те, що чоловіки визнають важливість емоційної підтримки та вміння підтримувати своїх дітей у складних ситуаціях. Крім того, 32% хотіли б навчитися, як уникати конфліктів, що може вказувати на бажання забезпечити гармонійні стосунки в сім'ї та підтримувати позитивний атмосферу в родині. Також 30,6% чоловіків також зазначили, що хотіли б стати другом для своїх дітей. Це може свідчити про бажання побудувати близькі та довірливі стосунки зі своїми дітьми. Загалом, ці відповіді вказують на те, що учасники хочуть отримати знання та навички, необхідні для позитивного та ефективного виховання своїх дітей (див. рис. 3.3.1).

21. Які знання ви хотіли б отримати щоб успішно виконувати батьківські обов'язки?

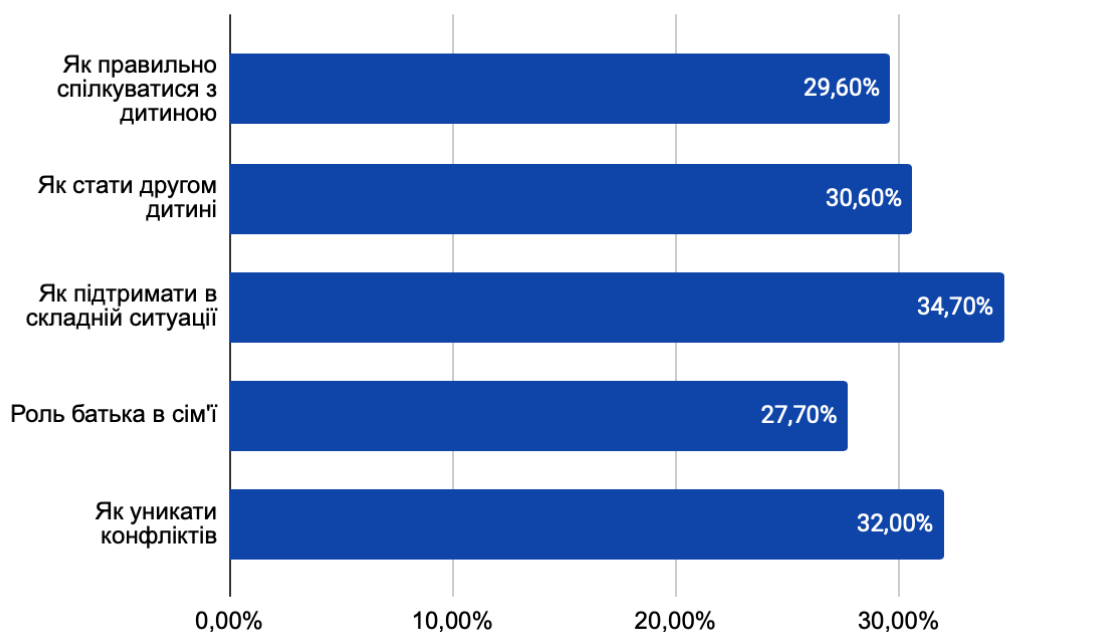

Рис. 3.3.1 Знання які хотіли б отримати респонденти щоб успішно виконувати батьківські обов'язки

Майже третина респондентів (29%) відповіли, що вони мають проблеми зі збереженням терпіння. Це може вказувати на необхідність розвитку контролю та способів управління емоціями. 22,4% респондентів вказали як відповідь “не кричати на дітей”. Це свідчить про бажання покращити спілкування з дітьми та побудувати більш чуйні та шанобливі стосунки. Високий відсоток відповідей (39,9%) свідчить про те, що багато батьків вважають, що вони недостатньо проводять часу зі своїми дітьми. Більше чверті (28,1%) респондентів вважають, що їм бракує навичок, щоб ефективно підтримувати дітей у складній життєвій ситуації та розуміння як разом цікаво проводити час. Це може вказувати на необхідність розвитку навичок емоційної підтримки та розуміння потреб дитини. 31% обрали відповідь “більше уваги приділяти спілкуванню” (див. рис. 3.3.2).

22. Яких практичних навичок вам не вистачає в процесі виховання дітей?

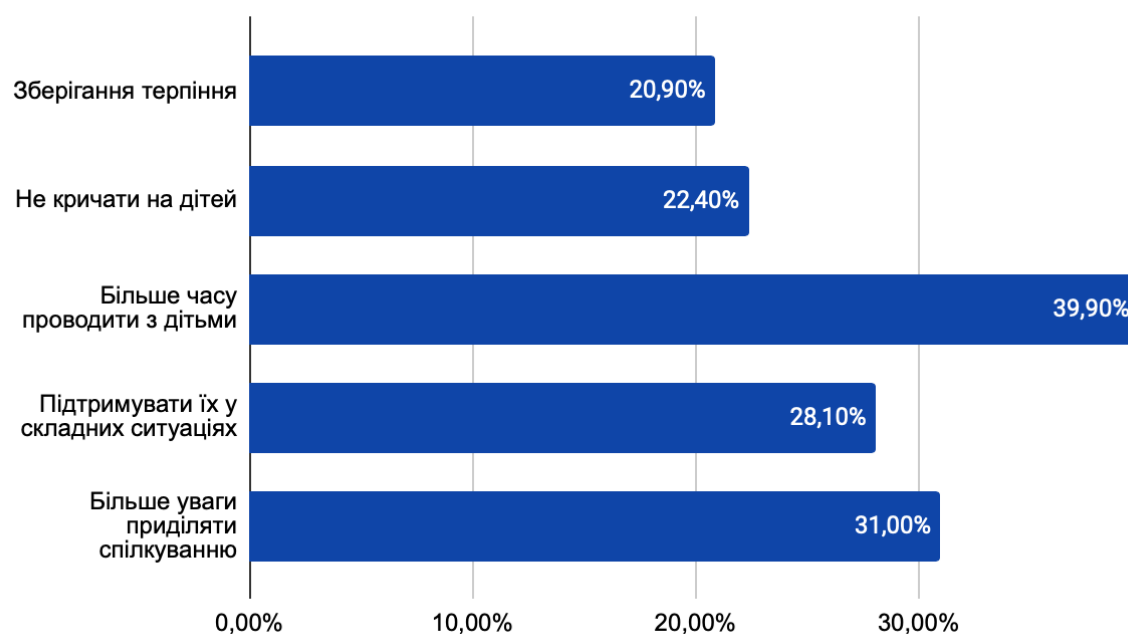

Рис. 3.3.2 Практичні навички яких не вистачає респондентам в процесі виховання дітей

Більшість учасників надають перевагу навчанню, яке не вимагає багато часу (34,6%) і має цікаві теми обговорень (30,5%). Це свідчить про те, що вони цінують ефективність навчального процесу. Також значна частина учасників також відзначили важливим можливість обговорювати свої проблеми відверто (20%) і спілкуватися з іншими чоловіками, які мають подібні проблеми (23,5%). Це свідчить про прагнення до підтримки та взаємодопомоги. 18,7% респондентів відзначає важливість отримання підтримки від управління установи. Це може вказувати на те, що деякі чоловіки вважають, що підтримка

керівництва призводить до більш ефективного навчання (див. рис. 3.3.3).

23. Якими, на вашу думку, мають бути умови для відвідування такого навчання?

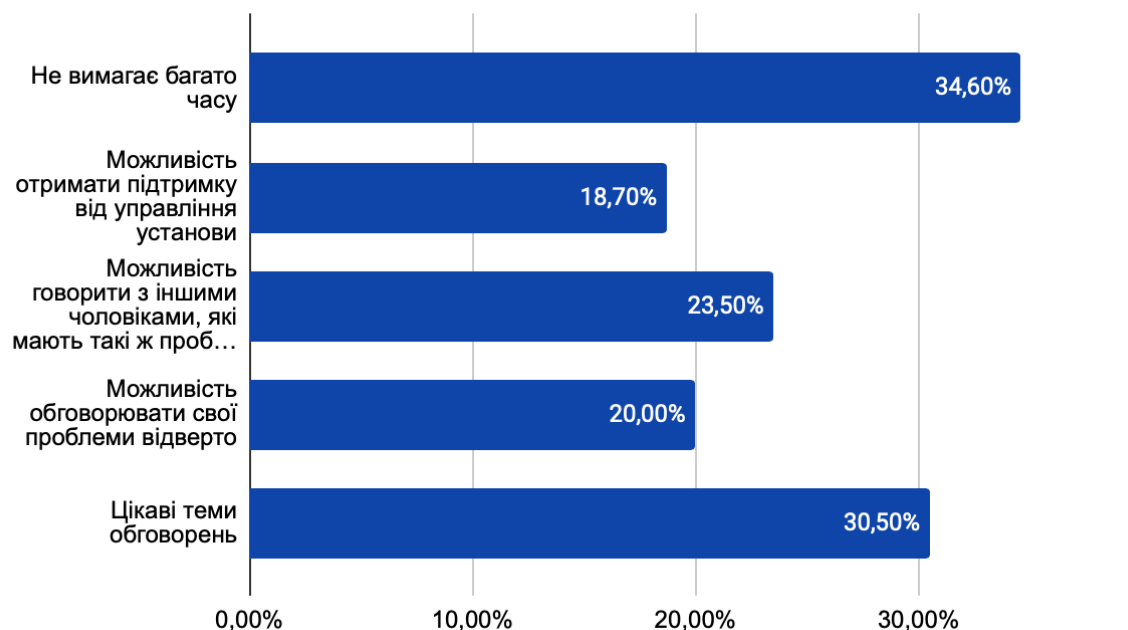

Рис. 3.3.3 Умови для відвідування такого навчання респондентами

Майже половина респондентів (42,8%) відчувають певну підтримку з боку адміністрації. Але, також, близько третини (31,4%) відповідають, що не відчували такої підтримки. 25,8% не визначилися з відповіддю. У сукупності, ці відповіді свідчать про те, що ставлення адміністрації до цього питання є різним та може потребувати подальшого аналізу та вдосконалення (див. рис. 3.3.4).

24. Чи відчуваєте ви підтримку зі сторони адміністрації УВП/СІЗО у питаннях, пов'язаних з батьківством?

844 відповіді

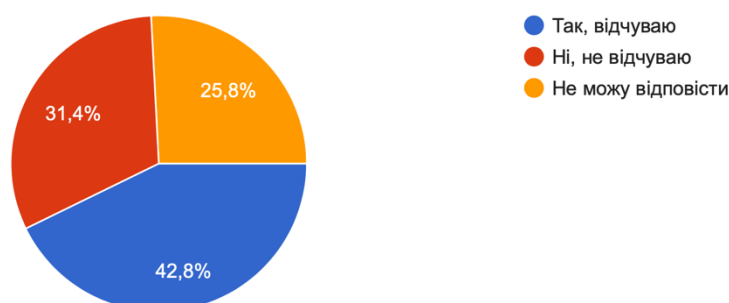

Рис. 3.3.4 Показники відчуття підтримки зі сторони адміністрації УВП/СІЗО у питаннях, пов'язаних з батьківством респондентами

Можна стверджувати, що третина респондентів дійсно має бажання дізнатися, як підтримувати свою дитину в складних ситуаціях, проявляти дружню підтримку, навчитися уникати конфліктів та насильства, підтримувати позитивний атмосферу в родині. Доволі значна частина чоловіків зазначили, що хотіли б стати другом для своїх дітей, побудувати близькі та довірливі стосунки. Також є запит на навички щодо самоконтролю та способів управління емоціями, уникнення порушення особистих кордонів у дітей, кращого розуміння поведінки та їх настрою, а також навчитися разом цікаво проводити час.

3.4 Тематика навчання з формування навичок відповідального батьківства під час перебування в установах виконання покарань

Відповіді на відкриті питання респондентів стосувалися їхньої думки про умови відвідування навчання та пропозиції, зауваження, побажання щодо важливості, тем, окремих питань, які потрібно врахувати під час розроблення тренінгових занять щодо виконання батьківських обов'язків після звільнення з врахуванням сучасних реалій для покращення своєї батьківської ролі: *«треба знати, як розуміти внутрішній світ дитини»,* тобто показує бажання батька зрозуміти психологічний та емоційний стан дитини, зрозуміти її потреби, страхи, мотивація. Ще інша думка з цього приводу: *«навчання має відбуватися в усіх сферах виховання, з урахуванням реалій сучасного суспільства, цифрових технологій та штучного інтелекту, бо діти вже пішли набагато далі...».*

Деякі респонденти зацікавлені в глибшому розумінні внутрішнього світу своєї дитини, щоб підтримати, вирішувати конфлікти, сприяти розвитку та самовираженню. На нашу думку, відповіді *"Можливість отримати підтримку від фахівців, коли не дають дітей..."*, *"Що робити, коли матір не дозволяє розмовляти та бачитись з дитиною, а дитина цього хоче..."* вказують на важливість залучення до навчальних програм кваліфікованих фахівців не тільки з соціальних чи психологічних питань, але й з правових аспектів.

Більшість респондентів розглядають навчання як можливість отримати експертну підтримку та поради, які допоможуть їм краще зрозуміти природу батьківства та розвинути необхідні навички. Вони підкреслюють важливість наявності “вчителя/наставника”, який має глибокі знання в цій сфері і може допомогти їм розвинути відповідні навички. Відгуки респондентів про програму та ініціативи з виховання дітей є переважно позитивними - *”Чекаю тренінгів по вихованню дітей”* *”Розпочати тренінги в даному напрямку”* *”Більше тренінгу”*.

Більшість чоловіків вважали цю тему важливою і хотіли б і надалі розвивати свої знання та навички для успішного батьківства. Коментарі респондентів *”Врахування особливостей кожного”*, *”Врахувати особливості вікової категорії, коли діти дорослі і мають власні родини”*, вказують на важливість індивідуального підходу у вихованні. Висувається потреба у врахуванні кожної унікальної та особливої ситуації, а також їх вікові та життєві контексти. Це свідчить про важливість адаптаційних підходів до конкретних потреб та умов, що сприяє більш успішному вихованню дітей.

Учасники вказували різні аспекти батьківства, які вони хотіли б вивчити та розвинути у контексті виховання дітей - *”Навчання правильного спілкування з рідними під час перебування в тюрмі”*, *”Роз’яснити права батька під час відбування покарання”*, *”Як стати другом дитині”*. Серед них- питання встановлення батьківства ,навчання спілкуванню родиною у в’язниці, роз’яснення прав батьківства у в’язниці, налагодження дружби з дітьми та пошук практичних навичок і знань у спілкуванні з дітьми після тривалої відсутності.

Ці відповіді свідчать про важливість для респондентів навчання та набуття навичок розуміння, підтримки та ефективного спілкування з дітьми в різних життєвих ситуаціях. Ці відповіді - *”Це тяжко коли ти не маєш можливості буди порядок зі своєю дитиною”* *”В тюрме тяжело думать о себе как про отца, когда нет никаких перспектив освободиться.”* показують, наскільки складною є ситуація, коли чоловік перебуває в установі виконання покарань та хоче бути батьком.

Відображається бажання бути поруч зі своїми дітьми та мати можливість впливати на їхнє життя. Водночас, відсутність перспективи звільнення від довічного ув'язнення створює відчуття безнадійності та розчарування. Багато відповідей свідчать про те, що ув'язнені хочуть мати змогу бути батьками, але відчують себе обмеженими у своїх можливостях через свій статус ув'язнених. Відповіді *“Відверто кажучи цей напрямок тренінгу новий для системи УПВ і хотілось би побажати відповідальності саме адміністративного корпусу УПВ до тих ув'язнених які є батьками (чи бажають стати батьками) , бо рядянська свідомість ще верує в головах адміністрації.”*, *“Проведення роботи в цьому напрямку зі сторони адміністрації”* свідчать про потребу в увазі та підтримці з боку адміністрації установи в системі ув'язнення.

Учасники відчують, що адміністрація повинна приділити увагу та відповідальність у впровадженні програм і напрямків тренінгу, спрямованих на батьківство та виховання, з метою підтримки ув'язнених, які є батьками або прагнуть стати ними. Такі відповіді як *“Смысл этих тренингов?”*, *“Не уверен, что мне это нужно.”* відображають певний скептицизм і невпевненість у корисності батьківської освіти для чоловіків в установах виконання покарань.

Деякі респонденти висловили сумніви щодо потенціалу такої освіти, особливо якщо вони відбувають довічне ув'язнення. Це вказує на необхідність посилення мотивації та роз'яснення переваг таких програм для забезпечення більшої участі та зацікавленості. Відповіді *“Якщо б влада , держава надасть можливість від довічного позбавлення волі тоді у мене будуть діти і буде можливість виховувати любить свою сімю і дітей виховувати належним чином.”*, *“Система утримання людей у в'язниці не передбачає батьківства. Міняти потрібно в короні систему, тоді ув'язнені зможуть думати про своє майбутнє як вільні люди - чоловіки, батьки, сини.”* вказують на важливість системної реформи пенітенціарної системи, яка б дозволила ув'язненим стати активними батьками та громадянами.

Чоловіки хотіли б бачити перегляд і ревізію незаконних вироків, а також зміни до законів і нормативних актів, які б дозволили звільняти тих, хто відбуває довічне ув'язнення. Також підкреслюють, що батьківство і родинні зв'язки повинні бути визнані важливим фактором реінтеграції та ре соціалізації ув'язнених.

Тобто, узагальнюючи, можна виділити основні хвилюючі питання та запропонувати такі теми для занять:

1) *«Вступ. Відповідальне батьківство та роль батька в житті дитини»*

Мета: розкрити питання мотивації до удосконалення батьківських обов'язків, визначення відповідального батьківства, обов'язки батька, обговорення особистого досвіду

2) *«Емоції дитини. Як зрозуміти та підтримати»*

Мета: розкрити питання розуміння дитячих емоцій, способи підтримки, психологічні аспекти/ розвитку

3) *«Права та обов'язки. Правові аспекти батьківства під час ув'язнення»:*

Мета: розкрити питання правових основ батьківства, аспекти взаємодії з дітьми та вирішення конфліктів у правовому полі.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

Відповідно до *першого завдання* дослідження нами виявлено, що в українській та зарубіжній літературі доволі детально описані поняття «батьківські навички», «виховання дітей», «проблеми сімей в неблагополучних родинах» та «відповідальне батьківство». Доволі багато досліджень присвячено вивченню правового аспекту цієї проблематики. Однак нами виявлено незначну кількість досліджень, присвячених проблемам з вихованням та формуванням відповідального батьківства серед чоловіків, які відбували/відбувають судові вироки в установах виконання покарань. З позитивних тенденцій слід зазначити, що в пенітенціарних закладах вже впроваджена та діє Корекційна програма «Я – мама, або все – виховання» для вагітних жінок і матерів з дітьми, які перебувають в установах виконання покарань з метою профілактики відмов від дітей та збереження сімейних стосунків після звільнення. Окрім того, в деяких регіонах країни, на рівні місцевих громад, впроваджуються навчальні програми саме для чоловіків, які виконують батьківські обов'язки, але без врахування досвіду перебування у місцях позбавлення волі.

Щодо *другого завдання дослідження*, то було виявлено, що у багатьох випадках має місце негативне ставлення чоловіків до виконання своїх батьківських обов'язків через складні стосунки з дружиною та дітьми до ув'язнення, низький рівень залученості до процесу виховання, часті конфлікти з матір'ю своїх дітей, шкідливі звички чи залежність від вживання алкоголю чи наркотиків, проблеми з контролем агресії та власні проблеми, які пов'язані зі складними життєвими обставинами (відсутність роботи, нестабільне фінансове положення, складний матеріальний стан). Також до поширених проблем з вихованням відносяться різні погляди на виховання дітей, невпевненість у своїх батьківських здібностях та відсутність розуміння з боку родини. Багатьом

респондентам не вистачає терпіння, навичок ефективного спілкування з дітьми та встановлення довірливих стосунків.

Відповідно до *третього завдання* дослідження було сформовано характеристики навичок відповідального батьківства у яких мають потребу засуджені чоловіки. Йдеться про уміння підтримувати свою дитину в складних ситуаціях, проявляти дружню підтримку, навчитися уникати конфліктів та насильства, підтримувати позитивний атмосферу в родині. Доволі значна частина чоловіків зазначили, що хотіли б стати другом для своїх дітей, побудувати близькі та довірливі стосунки. Також є запит на навички щодо самоконтролю та способів управління емоціями, уникнення порушення особистих кордонів у дітей, кращого розуміння поведінки та їх настрою, а також навчитися разом цікаво проводити час.

Відповідно до *четвертого завдання* дослідження було розроблено тематику навчання з формування необхідних навичок під час перебування в установах виконання покарань, яка складається з трьох модулів тем:

Тема 1: «Відповідальне батьківство та роль батька в житті дитини».

Тема 2: «Емоції дитини. Як зрозуміти та підтримати свою дитину у складних життєвих обставинах».

Тема 3: «Права та батьківські обов'язки. Правові аспекти захисту батьківства під час ув'язнення».

Отже мету дослідження досягнуто, усі поставлені завдання виконано.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авксентьєва, О. М. (2022). Психологічні особливості дитячо-батьківських взаємин у сім'ях, які перебувають у складних життєвих обставинах.
2. Батьківство в радість. Тренінговий курс з формування батьківської компетентності / Г.М. Лактіонова, І.Д. Зверева (2016)
3. Бутенко, Н. В. (2022). Проведення групової роботи з сім'ями, які перебувають в складних життєвих обставинах. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія, (5), 11-15.
4. Верховна Рада України (2013). Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб). Вилучено із <https://zakon.rada.gov.ua/go/896-2013-%D0%BF>
5. Верховна Рада України. (б. д.). Про затвердження правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Вилучено із <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1010-18>
6. Виховання без невдач: перевірений метод виховання відповідальних дітей / Томас Гордон / З англ. пер. О. Мельник (2011)
7. Гончарова, І. (2020). Психологічні особливості особистості засуджених. Рекомендовано до друку Вченою радою ОІ ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (протокол № 7 від 22.04. 2020 р.), 266.
8. Досить істерик! Комплексний підхід до гармонійного виховання дитини / Даніель Сігел, Тіна Брайсон. К.: Наш формат, (2018)
9. Зіневич, В. О. (2021). Особливості підготовки молодих сімей до відповідального батьківства. Секція природничо-економічних наук, 106.
10. Інтернет-ресурс «Все для дітей: виховання, харчування, лікування». [Режим доступу: https://dityinfo.com/](https://dityinfo.com/)

11. Кабінет Міністрів України. (2014). Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України.
12. Калініна, Т., Верюгіна, О. О., & Роменкова, Л. М. (2020). Роль батьківської компетентності у вихованні та соціалізації дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах.
13. Киянка, К. (2022). Рольовий репертуар чоловіка та дружини в сім'ї в Україні.
14. Ковальчук, Н. Д. (2020). Психологічні особливості осіб, які мають судимість. Архів кваліфікаційних робіт.
15. Корольчук, М., Єрмусевич, О., Орбан-Лембрик, Л., Помиткіна, Л., Кісарчук, К. С. З., Солоненко, Ю., ... & Погребняк, С. (2022). Сім'я в умовах війни: Психологічні, психосоціальні та психопатологічні проблеми.
16. Кузьмін, В. В., Кузьміна, М. О., & Закревська, А. В. (2021). Технології соціальної роботи з особами, які відбували покарання в місцях позбавлення волі.
17. Логвиненко, В. М., Грицанюк, В. В., & Костишин, Е. І. (2021). Формування соціального здоров'я дітей, батьки яких перебувають в складних життєвих обставинах.
18. Мамчур, І. В. (2023). Соціально-психологічний супровід дітей із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Наукові записки. Серія: Психологія, (1), 39-44.
19. [Освітній проєкт #НеБийДитину. – Режим доступу: http://happydity.org/](http://happydity.org/)
20. Пономаренко, К. О. Гендерні аспекти вияву агресії у засуджених. Головний редактор, 270.
21. Сім'я, що зцілює. Основи терапевтичного батьківства дітей, що зазнали скривдження та емоційного занедбання. Путівник для прийомних батьків і не тільки / О. Романчук. Львів: Свічадо, 2016. 268с.

22. Сімакова, С. І. (2023). Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками.
23. СОС Дитячі Містечка в Україні. (б. д.). Головна сторінка. Вилучено із <https://sos-ukraine.org/>
24. Спіріна, Т., Лях, Т., & Клішевич, Н. (2022). Соціальна профілактика сімейного неблагополуччя в територіальній громаді.
25. Сходинки здоров'я для батьків: методичний посібник для фахівців соціальної сфери щодо проведення просвітницько-профілактичних занять за програмою «Сходинки» з батьками / опікунами підлітків, які перебувають у конфлікті з законом / Т.Г. Веретенко, Т.Л. Лях, Т.П. Спіріна та ін.; за ред. Т.Л. Лях. К.: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 160с.
26. Українська правда. Життя. (б. д.). 60% дітей в Україні відчувають себе в безпеці – дослідження. Вилучено із <https://life.pravda.com.ua/society/yak-pochuvayutsya-diti-pid-chas-viyni-doslidzhennya-300292/>
27. Царькова, О. В. (2008). Батьківська поведінка як психологічний чинник ресоціалізації осіб, які звільняються з місць позбавлення волі.
28. Царькова, О. В. (2008). Батьківська поведінка як психологічний чинник ресоціалізації осіб, які звільняються з місць позбавлення волі.
29. Царькова, О. В. (2012). Специфіка тренінгової роботи із особами, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент, (9), 221-229.
30. Черкаський обласний центр зайнятості. (б. д.). Знання, уміння, навички – в чому різниця? Вилучено із <https://chk.dcz.gov.ua/publikaciya/znannya-uminnya-navychky-v-chomu-riznytsya>
31. Facebook Благодійна Організація «Дія.МІ». (2024). Вилучено із Facebook <https://www.facebook.com/bo.diiamy/>

32. Hope and Homes. (б. д.). Зберегти сім'ю. Практичний посібник із соціальної роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах. Вилучено із <http://www.hopeandhomes.org.ua/blog/zberehty-sim-iu-praktychnyj-posibnyk-iz-sotsialnoi-roboty-z-sim-iamy-iaki-opynylysia-v-skladnykh-zhyttievnykh-obstavynakh/>
33. Leaguesocial. (б. д.). Освітня діяльність. Вилучено із <https://www.lswu.org/about-1-7>
34. Consequences of Child Exposure to War and Terrorism Paramjit, T. Joshi and Deborah A. O'Donnell / Clinical Child and Family Psychology Review. Vol. 6. No. 4, December 2003.
35. <https://fizis.net/>
36. Iqbal, S., & Loona, M. I. (2023). Parents' spirituality, parenting practices and disruptive behaviour disorders among Pakistani children: Parents' spirituality and parenting practices and DBD among children. Pakistan Journal of Health Sciences, 75-80.
37. National Child Traumatic Stress Network; National Center for Post-traumatic Stress Disorder; WHO manual "Psychological First Aid. Field operations guide. 2nd edition".
38. Psychology Tools | Evidence-Based CBT Worksheets. Режим доступу: <https://www.psychologytools.com/>
39. Venema, S. D., Dirkzwager, A. J., Haan, M., Nieuwbeerta, P., Blaauw, E., & Veenstra, R. (2023). Fatherhood and reoffending after release from prison: The importance of co-residing with a partner and children. Crime & Delinquency, 00111287231193991.
40. Venema, S. D., Glasbergen, P., Haan, M., Blaauw, E., & Veenstra, R. (2024). Experiences of fatherhood in prison: A thematic analysis of differences between fathers in a family approach programme and a comparison group. European Journal of Criminology, 14773708241227682.

41. Venema, S. D., Glasbergen, P., Haan, M., Blaauw, E., & Veenstra, R. (2024). Experiences of fatherhood in prison: A thematic analysis of differences between fathers in a family approach programme and a comparison group. *European Journal of Criminology*, 14773708241227682.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Анкета "Моє ставлення до відповідального батьківства"

Шановні учасники!

Запрошуємо вас взяти участь у дослідженні, яке проводиться з метою виявлення потреби у розроблені тренінгових занять щодо виконання батьківських обов'язків після звільнення.

Анкета є анонімною, ваші відповіді будуть використані для розробки практичних рекомендацій для різних категорій працівників у процесі консультування/ проведення курсів/тренінгових занять.

Важливо відзначити, що ваш внесок є важливим та цінним.

Дякуємо за участь у нашому дослідженні!

1. Вкажіть установу виконання покарань/слідчий ізолятор у якому Ви перебуваєте

Виберіть лише один варіант.

Житомирська ВК (№ 4)

Житомирська УВП (№ 8)

Бердичівська ВК (№ 70)

Коростенська ВК (№ 71)

Райківська ВК (№ 73)

Бердичівський ВЦ (№ 108)

Білоцерківська ВК (№ 35)

Бориспільська ВК (№ 119)

Київський СІЗО

Кагарлицька ВК (№ 115)

Старобабанівська ВК (№ 92)

Черкаський СІЗО

Менська ВК (№ 91)

Новгород-Сіверська УВП (№ 31)

Чернігівський СІЗО

2. Ваш вік?

Виберіть лише один варіант.

14-18

19-20

21-25

26-30

31-35

36-40

41-45

46-50

51-55

56-60

61 та більше

3. Ваш сімейний стан:

Виберіть лише один варіант.

Одружений

Розлучений

Вдівець

В цивільному шлюбі

Не одружений

4. Чи є у вас діти?

Виберіть лише один варіант.

Так

Ні

5. Скільки у вас дітей?

Виберіть лише один варіант.

1

2

3

4 і більше

Немає дітей

6. Якого віку ваші діти?

Виберіть усе, що підходить.

Молодшого віку (0-3 роки)

Дошкільного віку (3-6 роки)

Шкільного віку (6-18 років)

Дорослого віку (18+)

7. Якими є ваші стосунки з дітьми?

Виберіть лише один варіант.

Дуже добрі

Нормальні

Не дуже хороші

Майже немає

Важко сказати

8. Як ви оцінюєте своє бажання мати/виховувати дітей?

Виберіть лише один варіант.

Не маю бажання 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 Дуже сильне бажання

9. Чи мали ви труднощі з вихованням дітей до позбавлення/обмеження волі?

Виберіть лише один варіант.

Так

Ні

Важко сказати

Спільно не проживали

10. Які це були труднощі ?

Виберіть усе, що підходить.

Діти були не слухняними

Важко знайти з ними спільну мову

Не знав як правильно виховувати, не вистачало батьківської компетентності

Конфлікти з дружиною через виховання

Не вистачало часу на спілкування з дітьми

Нерозумію своєї ролі в житті дитини

Через мої шкідливі звички

Труднощів не виникало

Інше:

11. Як ви розумієте відповідальне батьківство ?

Виберіть усе, що підходить.

Піклуватися про здоров'я, безпеку та щастя своїх дітей, давати їм все, що потрібно для їхнього розвитку та зростання

Вчити своїх дітей правильно розуміти світ навколо них та приймати відповідальність за свої вчинки

Бути для них прикладом і допомагати їм виростати у впевнених і щасливих людей

Бути другом для своїх дітей у будь-якій ситуації і завжди підтримувати їх

12. Що для вас є найважливішим аспектом батьківства?

Виберіть лише один варіант.

Забезпечення матеріальних потреб дитини

Навчання дитини цінностям і правилам

Розвиток емоційного зв'язку з дитиною

Не визначився

13. Чи готові ви до виконання батьківських обов'язків після звільнення?

Виберіть лише один варіант.

Так

Ні

Важко сказати

14. Як Ви оцінюєте свої батьківські здібності та ефективність виховання дітей?

Виберіть лише один варіант.

Впевнений у своїх силах та здатності виховувати дітей

Хочу вдосконалити свої батьківські здібності через зміни в моєму житті

Я не впевнений у своїй здатності виховувати дітей

Інше:

15. Як ви ставитеся до важливості відносин між вами та вашою дитиною/дітьми/майбутніми дітьми?

Виберіть лише один варіант.

Неважливі 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 Дуже важливі

16. Як ви ставитеся до ідеї демократичного виховання, де дитина має право на власну думку та вибір?

Виберіть лише один варіант.

Позитивно, я вірю в вільний розвиток особистості

Нейтрально, це може бути ефективним в деяких ситуаціях

Негативно, я вважаю, що батьки повинні приймати всі рішення

17. Як ви ставитеся до ідеї використання фізичного покарання вихованця?

Виберіть лише один варіант.

Позитивно, я вважаю, що це ефективний спосіб контролю

Нейтрально, я розумію, що іноді це необхідно, але шукаю альтернативні методи

Негативно, я вважаю, що це неприпустимо

18. Як ви ставитеся до відповідальності за формування моральних цінностей у дитини?

Виберіть лише один варіант.

Це важливо і я приділяю багато уваги

Це важливо, але я не знаю, як це робити

Це не особливо важливо для мене

19. Чи берете ви участь у виховних програмах або тренінгах, спрямованих на поліпшення навичок батьківства?

Виберіть усе, що підходить.

Так, регулярно

Іноді

Ні, не беру участь

20. Чи хотіли б ви відвідувати навчання для батьків на тему " відповідальне батьківство" ?

Виберіть лише один варіант.

Так

Ні

Важко сказати

21. Які знання ви хотіли б отримати щоб успішно виконувати батьківські обов'язки?

Виберіть усе, що підходить.

Як правильно спілкуватися з дитиною

Як стати другом дитині

Як підтримати в складній ситуації

Роль батька в сім'ї

Як уникати конфліктів

Інше:

22. Яких практичних навичок вам не вистачає в процесі виховання дітей?

Виберіть усе, що підходить.

Зберігання терпіння

Не кричати на дітей

Більше часу проводити з дітьми Підтримувати їх у складних ситуаціях Більше уваги приділяти спілкуванню

Інше:

23. Якими, на вашу думку, мають бути умови для відвідування такого навчання?

Виберіть усе, що підходить.

Не вимагає багато часу

Можливість отримати підтримку від управління установи

Можливість говорити з іншими чоловіками, які мають такі ж проблеми

Можливість обговорювати свої проблеми відверто

Цікаві теми обговорень

Інше:

24. Чи відчуваєте ви підтримку зі сторони адміністрації УВП/СІЗО у питаннях, пов'язаних з батьківством?

Виберіть лише один варіант.

Так, відчуваю

Ні, не відчуваю

Не можу відповісти

25. Ваші пропозиції, зауваження, побажання щодо важливості, тем, окремих питань, які потрібно врахувати під час розроблення тренінгових занять щодо виконання батьківських обов'язків після звільнення.

Дякуємо за відповіді!

Електронне посилання: *Анкета "Моє ставлення до відповідального батьківства"*:

<https://docs.google.com/forms/d/1ywn9M-zmC08v14RL6MxNB2b6ETt4OnTaBeGgJuKRx-c/edit>